

УКРАЇНСЬКІ СТУДЕНТСЬКІ ГРОМАДИ
Балтімор — Вашингтон — Філадельфія

УКРАЇНА *в другій світовій війні*

(ЗБІРНИК ДОПОВІДЕЙ)

Балтімор, Мд. 1957 р.

Накладом Української Студентської Громади в Балтімор, Мд., ЗДА.

У К Р А Ї Н С Ь К І С Т У Д Е Н Т С Ь К І Г Р О М А Д И
Балтімор — Вашингтон — Філадельфія

На правах рукопису.

У К Р А Ї Н А В Д Р У Г І Й С В І Т О В І Й В І Й Н І
Збірник доповідей виголошених на Перших Студійних Днях в Балтімор
5 — 6 . жовтня 1957р.

-----COO-----

Б а л т і м о р , 1 9 5 7 р.
Накладом Української Студентської Громади в Балтімор, Мд., ЗДА

З М І С Т :

- 1.Осип ЗІНКЕВИЧ, Голова Підготовчого Комітету Студійних
Днів: "Вступне слово".....1 стор.
- 2.Оксана ПІСЕЦЬКА, УСТ-Балтімор: "Генега Українського Пов-
станного Руку".....2 стор.
- 3.Константин САВЧУК, УСТ-Нью Йорк: "Українське націоналіс-
тичне підпілля в боротьбі з німецькою о-
купацією 1941-1944".....8 стор.
- 4.Ліда ЧУМАК, УСТ-Балтімор: "Українські жертви в другій
світовій війні".....15 стор
- 5.Петро ПОТІЧНИЙ, УСТ-Філадельфія: "Українські військові
формування".....21 стор
- 6.Осип ЗІНКЕВИЧ, УСТ-Балтімор: "Українське студентство"...31 стор
- 7.Софія-Ліда СКОЧИЛАС, УСТ-Філадельфія: "Українське куль-
турне і суспільно-громадське життя".....51 стор
- 8.Віра СУШКО, УСТ-Балтімор: "Українські Національні Ра-
ди".....63 стор
- 9.Комунікат Президії Перших Студійних Днів в Балтімор...76 стор
- 10.Помічені друкарські помилки.....78 стор

Вступне слово

З ініціативи Української Студентської Громади в Балтімор /ЗДА/ відбулись в жовтні 1957р., спільно з УСТ-Вашингтону і Філадельфії — Перші Студійні Дні на загальну тему: "Україна в другій світовій війні".

Традиції влаштування Студійних Днів чи Високошкільних Тижнів у райнським організованим студентством, мають свою довгу історію і вони зараз здобули нове громадянство серед української суспільності та в українських наукових кругах.

Після другої світової війни заходами ЦЕСУС-у був влаштований в 1948р. Студентський Ідеологічний Конгрес, в 1949р. — Високошкільний Тиждень. Від 1952р. ЦЕСУС щорічно відбуває в різних Європейських країнах Високошкільні Курси Українознавства /ВКУ/ з різною тематикою. В ЗДА започаткували Студійні Дні Студентські Організації Клівленду і Чікаго, а від 1956р. вже двічі влаштувала такі Дні СУСТА.

Нажаль через тяжкі еміграційні умови, до тепер міг появитись лише один збірник доповідей /в 1957р., у французькій мові/. Всі інші доповіді, багато з яких були добре опрацьовані і джерельні, по сьогодні не побачили світу. Це є велика втрата і змарнування зусиль багатьох молодих людей, які вкладали багато праці в опрацювання своїх тем.

Тому почин невеличкої, за кількістю свого членства, Української Студентської Громади в Балтімор, гідний уваги і наслідування. Українське Студентство Балтімору піднялось великої праці, відбувши успішно зі студентством Вашингтону і Філадельфії не лише своїх Перших Студійних Днів але й перебравши на себе видання власними зусиллями цього першого Збірника.

Ми є свідомі, що в цьому Збірнику є багато недотитнень мовних, технічних, а може й відносно змісту. Але ми уважали, що краще видати його з цими недотитненнями, як взагалі не видавати.

Вартість Збірника в тому, що авторами окремих статей є студентки і студенти, які виростили на чужині, ходили до чужих середніх шкіл і зараз покинули, або кінчають свої високі студії. 80% доповідачів мають всього 21 — 25 років життя. Для них зокрема треба було багато попрацювати над зібраним літературою і джерел, щоб в якнайкращій формі на світлити важливі події в Україні в другій світовій війні.

Опрацювати ці теми було нелегко. Українська література про ці події повна контроверсій. В ній, в багатьох випадках, одні моменти перенаголоується, а інші взагалі промовчується. Тому важко було для молодих студентів знайти об'єктивну правду про ті події. Рівнож не всі події є охоплені і достатньо наświetлені в цих статтях. В підготовці доповідей кожному авторові було залишено свободну волю більше чи менше наголосити відповідну подію, чи окремий момент, яка на його думку, після просудювання доступної літератури і джерел, заслуговувала на те, щоб їй присвятити якраз стільки уваги. Кожен автор старався оминати різні пристрасті і керуватись, в першу чергу, здоровим розумом та дати якнайбільш об'єктивно наświetлену працю.

Вислід цієї праці і студій даємо до уваги читачів, учасників тих подій і наших істориків. Ми будемо вдячні, коли вони вкажуть нашим молодим дослідникам на ті недотитнення, які могли закрестись в зміст їхніх праць, доповнять їх і поділяться з ними своїми критичними думками.

Осип Зінкевич
Голова Підготовчого Комітету Студійних Днів /.

Балтімор, 15. грудня 1957р.

Оксана ПІСЕЦЬКА
/УСГ-Балтімор/

ГЕНЕЗА УКРАЇНСЬКОГО ПОВСТАНЧОГО РУХУ В УКРАЇНІ

Український народ з'ясував багато надій з вибухом німецько-со-
ветської війни 22 червня 1941р. Були надії, що Україна зможе відзиска-
ти свою свободу та приступити до власного державного життя. Українські
політичні чинники, зокрема ОУН-М і ОУН-Б /1/, не чекаючи на рішення ні-
мецької влади по відношенню до України, зразу приступали до розбудови
українського життя на землях цілої соборної України. 30 червня 1941р.
ОУН-Б проголошує відновлення української державности у Львові. З по-
чатком липня цього року повстає у Львові під головуванням др. Костя
Левицького і з почесним Президентом на чолі Митрополитом Андрієм Шеп-
тицьким та при співучасті всіх українських політичних угруповань -
Українська Національна Рада.

В Києві, з ініціативи ОУН-М створюється, при участі найвизначніших
українських діячів та під головуванням проф. Миколи Величківського,
теж Українська Національна Рада. З ініціативи ОУН-М твориться Міська
Управу, видається часопис "Українське Слово" та розбудовується ціле ук-
раїнське організоване життя Наддніпрянщини.

З вибухом війни, не маючи ясно засованої німецької політики суп-
роти Україні, ОУН-М видає до всього свого членства інструкцію, в якій
між іншим пишеться:

"Творити військові загони й з'єднання й не допускаючи їх
до стику з німцями, займати різні терени й розбудовува-
ти там всі форми державного й суспільно-політичного жит-
тя. Нагромаджувати й заховувати засоби, зокрема бойового
характеру, щоб мати змогу їх використати в пізнішому е-
тапі, коли в багатьох тяжких умовах доведеться далі про-
водити боротьбу" /2/.

Але психологічне наставлення українського народу після відходу
з України більшовицьких окупантів ще не було протинімецьке. Тому й в
перших початках приходу німців в Україну, не було відкритих висту-
пів проти них жодних українських самостійницьких груп.

Вже вкортці виявилось ясне і недоврозначне німецьке загарбницьке
обличчя в Україні. Український народ почав уважати німців за нових за-
гарбників, не менш жорстоких, як були більшовики.

Цілу Західну Україну німці прилучують до т.зв. Генерального Гу-
бернаторства, Буковину й частину південної України з Одесою піддають
Румунії. Карпатська Україна залишається під Мадярщиною. Вже у перес-
ні 1941р. починається відкритий німецький терор. Відбувається арешт
майже цілого проводу ОУН-Б.

21 листопада 1941р. ОУН-М організує величавий здвиг населення Во-
лині і Київщини на місці розстрілу 359 українських вояків під База-
ром в 1921р. В здвигі беруть участь десятки тисяч українського насе-
лення. Це був найбільший український здвиг, взагалі, за час останньої

/1/. Для яснішого засування діяльності обидвох націоналістичних
організацій, я вживаю в скореченні ОУН-М для означення ОУН під про-
водом полк. А. Мельника і ОУН-Б для означення ОУН під проводом С. Бандери.

/2/. Дивись - "ОУН у війні 1939-1945" /Видання Інформаційного Від-
ділу ОУН, 1946р., стор. 45/.

війни. Після закінчення маніфестацій, німці проводять масові арешти провідників маніфестації. Зразу розстрілюють Голову Житомирської міської Управи Ориценка з дружиною, в Радомишлі гине районний провідник Сурмач з 16 членами ОУН. Кілька місяців пізніше гинуть в Києві найкращі члени ОУН-М — велика українська поетеса Олена Теліга з своїм чоловіком, поет І. Рощко-Ірлявський, Іван Рогач, Петро Олійник, Голова Київської міської Управи проф. Багачій зі своїм сином, студентським діячем, ред. І. Кошик і багато інших. По цілій Україні гинуть з рук нового німецького окупанта члени обидвох ОУН — в Миколаєві, Дніпропетровську, на Криму, в Кривому Розі. Стало ясно, що німецька політика була спрямована на цілковите винищення українського народу і в першу чергу, української інтелігенції та провідних діячів відродженого українського життя.

Приходила година великих рішень українських політично-революційних провідників. Ставало питання: чи рішиться на боротьбу на два фронти, цебто проти російського і німецького імперіалізмів і стати співтворцем історії, чи стати пасивним глядачем подій і бути винищуваним? Рішено вибрати першу можливість і стати активним борцем за українську Державність та активним оборонцем українського безборонного населення.

І тут від самого початку приходить до голосу Українська Повстанча Армія під проводом от. Тараса Бульби-Боровця.

На весну 1940р. Т. Бульба-Боровець переходить нелегально советський кордон і організує повстанчі протибольшевицькі відділи під назвою "Поліська Січ". З вибухом війни ці відділи нараховують вже понад 10.000 воїнів, зводять бої з большевицькою регулярною армією і перебирають цілковиту контролю над територією Волині і Полісся. Беручи на увагу наявність існування УПА от. Т. Б. Боровця, ні одна, ні друга ОУН, ще тоді не була рішена на творення своїх окремих, самостійних повстанчих відділів.

З метою переговорів з українськими політичними чинниками, Т. Бульба приїздить в серпні 1941р. до Львова. Він підбуває розмови з представниками проводу ОУН-Б, які не дали жодних позитивних наслідків. Тоді відбувається конференція з представниками ОУН-М, в якій беруть участь полк. Микола Сніборський, сот. Омелян Сенник-Грибіньський та Олег Жданович. 5. серпня 1941р. було підписано спільну угоду, згідно з якою всі військові кадри ОУН-М вливаються в УПА. Вже зразу відходять на Волинь старшини — Домазар, сот. Терлици, пор. Кедюлич та інші. Серед них вирізняється Олег Жданович, який згодом стає Шефом Штабу УПА.

Головний Штаб УПА в 1941р. міститься в місті Олевську. Там стоїть гарнізон зложений з 3-ох сотень піхоти, 1-ої кулеметної сотні та 1-ої сотні підстаршинської школи. Решта військ була розташована по цілому Поліссі. В цьому часі УПА складає "братерство зброї" з Білоруською Самообороною, яка мала аналогічні завдання, як і УПА. Від липня до листопада 1941р. ціле Полісся було очищене від залишків советської армії і червоних партизан. В цьому ж часі закінчується перший період українсько-большевицької війни і УПА готується до боротьби з другим ворогом — німецьким наїзником. Але до цієї боротьби треба було приготувати психологічне наставлення цілого народу. І якраз німецька загарибницько-терористична політика допомогла в цьому і наставила цілий український народ проти себе. Рівночасно з цим приходив натиск зі сторони німців на "Поліську Січ". Німці поставили ультиматум, щоб вона розв'язалась і здала зброю. Відкритий виступ проти німців ще не був на часі, тому "Поліська Січ" в своїй масі пішла в підпілля і подалась у волинсько-поліські ліси, а лише незначна частина Олевської залоги "про форму" здала зброю. Рівночасно з цим організаційна сітка ОУН-М з прискіпшеним темпом зайнялась нагромадженням боєвих запасів. Те,

що робила УПА на місці колишньої т.зв. "Лінії Сталіна", те робила ОУН на всіх інших теренах, зносячи зброю в поодинокі заглиблені бункри і викопані землянки. В збиранні зброї зокрема підзначилась Житомирська область, де за це німці провели арешти і розстріли, з під яких спасся провідник ОУН на Житомирщину, Яценюк - згодом визначний діяч УПА - Волинень.

Повстанчу боротьбу ОУН розглядала, як одну з форм визвольної боротьби на різних підтинках і різними засобами і способами і так її трактовано аж до кінця, не йдучи на умасовлення партизанських форм визвольної боротьби.

Перші арешти в Києві і інших містах України в грудні 1941р. стали сигналом до відкритого, збройного протинімецького виступу. В Києві згодомосились охочі взяти активну участь в посиленні повстанчої боротьби на Волині, були навіть думки створити друге повстанче вогнище на Чернігівщині, але воно не прийняло більших форм.

На Волинь було відправлено здібного наддніпрянського організатора Антона Барановського, Яценюка-Волинця, Арійця-Білого та О.Ждановича, який ще раніше був призначений до штабу УПА от.Т.Бульби. Ці особи й стали основним кадром в УПА. Зима і весна 1942р. проходять у відданні всіх зусиль на підготовку до нової боротьби. В цій підготовці беруть активну участь провідник Інспекторату ОУН-М ч.2 - Барда, командант Топчанської боївки - Муляр, зв'язковий ОУН - М.Шморгун та інші.

На весну 1942р. відбуваються конференції обидвох ОУН. В квітні відбувається конференція ОУН-Б, на якій ще не приймається концепції відкритої, збройної протинімецької боротьби. Ця боротьба мала ще наразі проявлятися лише у формі критики. В постановах цієї конференції говориться:

"На Осередніх і Східних Українських Землях критику колоніальної політики поєднуємо з боротьбою проти московсько-більшевицьких впливів, проти пропаганди партизанщини, санкціонованої московським імперіалізмом" /3/.

В іншому місці цих постанов говориться:

"Критику німецької політично-господарської системи ведемо шляхом роз'яснювальної пропаганди серед мас, боротьби з вислужниками й опортуністами" /4/.

Ці постанови вказують, що з початком 1942р. ОУН-Б ще не була готова до повстанчої боротьби. На цьому тлі виринули непорозуміння в самому проводі ОУН-Б, в наслідок чого прихильники відкритої боротьби почали підготовку в цьому напрямі і довели до створення першого повстанчого відділу в жовтні 1942р. на Поліссі, який організував військовий референт Крижового Проводу ОУН-Б на північно-західних Землях України, Сергій Качинський-Остап. Цей перший відділ і став згодом зав'язком для дальшої повстанчої дії, яку почала організувати з початком 1943р. в ширших масштабах ОУН-Б під керівництвом Миколи Лебеда-Рубана.

Протягом весни і літа 1942р. відбулося кілька конференцій ОУН-М. Серед них найважливіша в травні, в Почаєві на Волині і 3-й з'їзд Українських Самостійників в серпні 1942р. в Києві. На цих Конференціях рішено піти вже на самооборону, відкрити, збройну протинімецьку боротьбу. Почаївська травнева конференція рішила посилити повстанчий рух на Волині, скріпити його військовими кадрами ОУН, а цілу Волинь і Полісся пе-

/3/. Дивись - "ОУН в світлі постанов Великих Зборів, Конференцій та інших документів з боротьби 1929-1955р." /Бібліотека Українського Підпільника ч.І., 1955р., Розділ "Політичні Постанови", параграф 24/.

/4/. Вищезитований збірник, параграф 21.

ремініти в пристановище для всіх загрожених перед арештом осіб. Серпнева Київська конференція приймає спеціальні резолюції. В них говорить-ся:

"Поширити акцію творення військових відділів, передати референтові військових справ усіх кваліфікованих до цього людей; з УПА довести до об'єднаної дії, а навіть, коли це буде доцільне, до об'єднаної структури; так само ставити справу щодо всіх військових відділів, які б на терені з'явилися" /5/.

Зокрема Почаївська конференція розглянула німецьку політику супроти України та ствердила, що німці ніколи не можуть перемогти в другій світовій війні з їхніми концепціями та планами. Багато було звернено уваги на боротьбу поневолених народів з німецьким імперіялізмом та на настрої українського населення, яке з величезною швидкістю спрямовувалось в протинімецький бік.

В цьому часі прилучується до руху от.Т.Бульби Іван Мітрінга, член Політичної Колегії ОУН-Б, який робить заходи в напрямку творення партії революційних демократів. Але вже в дуже короткому часі І.Мітрінга трагічно гине, в чому українство тратить одного з визначніших теоретиків.

Літо 1942р. позначається посиленням німецького терору по цілій Україні. На Волині палять польське село Озірці, а за дії большевицьких партизан Медведєва - цілковито нищать українські села - Кортиліси на Ковельщині, де вистрілюють дві тисячі безборонного населення, село Кам'янку, де вимордують 3.000 населення, Цумань - та проводять масові евакуації в приблизно сто селах Полісся і Волині. Липень і серпень 1942р. приносить з собою посилену військову підготовку повстанчих відділів. В цих двох місяцях лише на Дубенщині і Крем'янецьчині відбувається 15 вишколів, в яких бере участь часом по сто і більше людей. Інструкторами являються в більшості військовики ОУН і бувші старшини армії УНР. При кінці 1942р. відчувається, що положення цілковито вихоплюється німцям з рук. Сотні й тисячі людей входять в очевидний з ними конфлікт, сотні людей ховаються від вивезення до Німеччини, втікають з транспортів і з-під арештів, зривають господарські податки, витворюється в багатьох районах неупорядкований стан.

Розвиток подій тисне в напрямку радикальних потягнень і змін. В тому часі ОУН-М, після придушення Української Національної Ради в Києві, а ще більше по дуже болючих арештах і розстрілах, зуживає майже всю свою енергію і час на перегруповування та створення такої підпільної системи, яка повністю відповідала б наявним потребам. ОУН виразно стоїть на становищі, щоби передчасно не вводити більшої людської маси в боротьбу, з огляду на те, що це не є ще час вирішальної розгри, і жертви, які впадуть, не будуть оправдані досягненими успіхами.

Після перших терористичних акцій німців на Волині, от.Т.Бульба пише лист до Райхскомісара України Коха, в якому виразно заповідає війну, якщо німці не припинять терору та домагається звільнення всіх політичних в'язнів, а в тому й С.Бандери.

В цьому часі німці починають переговори з от.Т.Бульбою з одної сторони, а большевики з другої. Але вони до нічого не доходять, бо зні німці зні большевики не погодились визнати державну незалежність України.

Коли всі спроби замирення з німцями не дали жодних успіхів - при-

/5/. Дивись - Альманах: "Організація Українських Націоналістів 1929-1954" /На чужині 1955р., витяг з постанов серпневої Київської конференції, точка 6/.

йшов очікуваний вибух. І тут дуже близько поєднуються акції УПА і повстанчих боївок ОУН-М. Ця співпраця і гармонійність тривають до кінця, і коли ОУН-Б відкинула всі пропозиції от.Т.Бульби відносно співпраці, то рядові члени в боях акціях співпрацюють якнайтісніше, а деякі з них переходять навіть вишкіл в от.Т.Бульби, як напр. Круча, згодом сотенний УПА-Північ.

Після численних сутичок з німцями з кінцем 1942р., приходять в січні 1943р. до нападу відділу Білого на в'язницю в Дубні, який звільнює всіх в'язнів. Цей напад можна уважати за початок українсько-німецької війни.

Весною 1943р. ОУН-Б переключається також на відкриту боротьбу з німцями і більшовицькими партизанами. Як перший бій з німцями цих відділів вважається бій сотника Коробки 7.лютого 1943р. В коротці обидва ініціатори повстанчих відділів ОУН-Б - Сергій Качинський-Остап і Довбушенко-Коробка гинуть. В їх особах гинуть визначні боєвики, які стали на принципі якнайтіснішої співпраці всіх українських визвольних сил.

Весна 1943р. приносить бурі повстань і загально-українського проти-німецького спротиву і відкритої боротьби. Боротьба з німцями, болшевиками, а почасти і з поляками, приносить масу героїчних подвигів, виявів дружніх акцій, саможертви і самовідданості українській справі.

В такій ситуації, коли керма повстанчим рухом опинилась в руках от.Т.Бульби-Боровця - відбувається в лютому 1943р. III-тя конференція ОУН-Б, на якій м.і. стверджено, що:

"Провід ОУН на III-ій конференції в лютому 1943р. зважив стан внутрішніх сил ворога, розглянув зовнішні політичні обставини для військової дії. Після цього на теренах Полісся і Волині виступили перні збройні відділи Української Повстанчої Армії /УПА/" /6/.

Ця постанова стала зворотним пунктом у розвитку подій на українських землях. ОУН-Б зразу переходить до великої активності і стягає в ліси Волині і Полісся на весну 1943р. величезну кількість свого членства і симпатиків. Сотні й тисячі людей, які крились перед німецькими переслідуваннями знайшли тут пристанівок. Це дало змогу ОУН-Б перехопити ініціативу в свої руки і держати її вже до кінця війни.

В цьому часі от.Т.Бульба виходить з ініціативою, щоб ним створена УПА стала зав'язком великого повстанчого руху. Керівництво УПА мало бути загально-українське, а не партійне. Він рисує пропозицію створити спільне керівництво повстанчої боротьби, до якого входили б рівнож представники ОУН-М і ОУН-Б. В цьому напрямку відбулись розмови й спільні зустрічі. Водночас відбувались бої і спільні виступи всіх українських частин і відділів. Але тут відчувалась потреба якнайбільшої координації і об'єднання, бо на кожному кроці, як твердять учасники цих подій, відчувався великий брак кваліфікованих військових кадрів.

Розмови обидвох ОУН разом з от.Т.Бульбою-Боровцем доходили до рішального кінця. Остання запернююча зустріч мала відбутись з кінцем травня 1943р., але на ній не явились представники ОУН-Б. І тут стався початок чергового трагічного розбиття українських збройних сил, що приніс стільки нещастя для українського народу й українських визвольних змагань. Українська національна рация вимагала створення спільного керівного органу, якщо мали бути створені передумови для ширшого ставлення нашої справи. Такий орган був потрібний, як зогляду внут-

рішного українського стану, так і з огляду на зорніпні фронти.

До злагіднення відносин приходить щойно в 1944р., коли командування УПА перебирає сл.п.ген.Тарас Чупринка. Він своїм авторитетом старається злагіднити всі міжгрупові тертя, братовбивства та віддати належне місце в складі Командування УПА представникам різних українських політичних угруповань. З бігом років УПА стає все більш загально-українською, чого доказом був склад її відділів, які прибули на еміграцію в 1947-1948рр. Серед прибулих бійців були представники і члени обидвох ОУН, як рівнож нейтральні та політично нездекларовані українські патріоти.

Оксана ПІСЕЦЬКА

Використана література:

1. "Організація Українських Націоналістів 1929 - 1954", На чужині, 1955р.
2. О.Шуляк: "В ім'я правди", Роттердам, 1947р.
3. Джон А.Армстронг: "Українян Нейшенелізм 1939 - 1945", Нью Йорк, 1955р.
4. "ОУН у війні 1939 - 1945", Інформаційний Відділ ОУН, 1946р.
5. Проф.Лев Шанковський: "Українська Повстанча Армія" /"Історія Українського Війська", Видавець І.Тиктор, Вінніпег, 1953р./.
6. Микола Лебедь: "УПА", 1946р.
7. Петро Мірчук: "Українська Повстанча Армія 1942 - 1952", 1953р.
8. О.Гриценко: "Армія без держави" /"Українська Земля", ч.І., Нью Йорк, 1951р./.
9. Лев Шанковський: "Генеа УПА і крайової ОУН" /"Український Самостійник", ч.50/360/, 1956р./.
10. "ОУН у світлі постанов Великих Зборів, Конференцій та інших документів з боротьби 1929-1955р." /Бібліотека Українського Підпільника ч.І., 1955р./.

К о н с т а н т и н С а в ч у к
/УСГ-Нью Йорк/

УКРАЇНСЬКЕ НАЦІОНАЛІСТИЧНЕ ПІДПІЛЛЯ В БОРОТБІ З НІМЕЦЬКОЮ ОКУПАЦІЄЮ 1941 - 1944

Впродовж свого довгого й героїчного буття, український народ на протязі цілої своєї історії був зразком не однієї суворой школи життя. Такою школою життя була, наприклад, Запорізька Січ, в середовищі якої виховувалися відважні й суворі козацькі лицарі, які шаблею здобували козацькі права й вольності, а за гетьмана Богдана Хмельницького - права й вольності для цілої України.

Мужньою й суворою школою життя була й залишилась Організація Українських Націоналістів. В її лоні зродився загартований тип української людини, девізом якої стало - "Здобудеш українську державу, або згинеш в боротьбі за неї".

Організація Українських Націоналістів /ОУН/ створила окрему епоху в українських визвольних змаганнях. Вона дала почин для бравурного стилю національного існування. Виповівши війну всім окупантам України, український націоналістичний рух став безкомпромісовим носієм української національної ідеї, державності і правди.

В своїй доповіді я зупинюся над одним періодом українських змагань за державну самостійність, ведених ОУН, чи радше двома ОУН, проти одного з окупантів України, щим разом - німецького. Головною темою моєї доповіді є визвольна боротьба українського народу проти гітлерівської Німеччини в часі Другої Світової Війни, керована Організацією Українських Націоналістів під проводом Степана Бандери та Організацією Українських Націоналістів під проводом полк. Андрія Мельника.

Завданням моєї доповіді є:

По-перше - накреслити в декількох словах життєвий, революційний шлях ОУН до 1941р., цебто до початку війни між Німеччиною і ССРС;

По-друге - змалювати коротко боротьбу українського народу під прапорами обидвох ОУН проти німецьких загарбників;

По-третє - розглянути хід націоналістичного змагу за відновлення української самостійної держави в вогні і бурі II-ої Світової Війни, винести певні висновки, потрібні для кращого зрозуміння змісту наших останніх визвольних змагань.

В 1929р. оснований Організацію Українських Націоналістів. З відозви основоположного Конгресу Українських Націоналістів, який відбувся 27.січня - 3.лютого 1929р. і в якому взяли участь представники українських земель та країн поселення українських емігрантів, довідуємося, що:

"Конгрес покликав до життя й чину єдину Організацію Українських Націоналістів, що має охопити всі існуючі націоналістичні групи та ухвалив головні засади українського націоналізму" /1/.

/1/. Володимир Мартинець: "Українське підпілля, від УВО до ОУН", /1949р., витяг з Відозви Конгресу Українських Націоналістів, стор. 344/.

Далі в відомстві говориться, що:

"Маючи за свою мету відновлення, впорядкування, оборону та поширення Незалежної Соборної Української Національної Держави, українські націоналісти змагатимуть до зібрання творчих сил всередині нації та до зміцнення її відпорності назовні. Тільки повне усунення всіх окупантів з українських земель, відкриває можливість для широкого розвитку Української Нації в межах власної держави" /2/.

Конгрес вибрав Провід ОУН, на чолі якого став полк. Євген Коновалець.

Від 1929р. до 1938р. Організацією Українських Націоналістів керує полк. Є. Коновалець. ОУН, що в цих роках діє в більшості на Західно-Українських Землях, стає погрозою для польської окупаційної влади. Однак, Організація не обмежується діяльністю лише в Західній Україні. Націоналістичний Провід під зверхністю полк. Є. Коновальця подає якнайбільше зусиль, щоб ідеї ОУН стали власністю тих українців, які живуть на Центральних і Східних Землях України, поневолених більшовицькою Москвою. Факт проникання Організації Українських Націоналістів на Центральні і Східні простори поневоленої Батьківщини надає боротьбі ОУН всенародний, соборницький характер.

В 1938р. Український Націоналістичний Рух дістає болючий удар. Жертвою більшовицького атентату став Провідник ОУН — полк. Є. Коновалець. Не стало Мужа, що своїм вмінням керівництвом і доцільною політикою зумів втримувати єдність в націоналістичних рядах в хвилини тяжкої боротьби за українську державну незалежність.

В 1940р., цебто майже два роки після смерті полк. Є. Коновальця й одинадцять років після основоположного Конгресу Організації Українських Націоналістів, єдиний до цього часу Український Націоналістичний Рух — ділиться на два табори. Повстає дві ОУН — ОУН під керівництвом Степана Бандери й ОУН під керівництвом полк. Андрія Мельника.

В 1940р., напередодні великих подій на сході Європи й України, замість однієї ОУН і одного революційно-визвольного шляху — заіснувало дві ОУН і з цим пов'язані два відмінні шляхи.

Передбачаючи близькість німецько-більшовицького конфлікту і зв'язку з тим нагоду відновлення української незалежної держави, як і одна, так і друга ОУН спрямовують велику увагу на окріплення своїх позицій і зацікавлюють українську суспільність з цілями і методами націоналістичної боротьби. 22 червня 1941р. вибухає німецько-більшовицька війна і в скорому часі майже ціла українська територія стає полем діяльності обох націоналістичних організацій.

1941 рік був роком величезного й могутнього росту гітлерівської Німеччини. Майже ціла Європа лежала в ногах брунатного кольоса. Самостійні держави такі, як Франція, Бельгія, Голландія, Данія, Норвегія, Польща, Югославія і Греція перестали існувати. Горда, колись, володарка морів — Великобританія ледве відбивала нищівні удари німецького молота. Лише вузька протока Ла-Манш рятувала Англію перед інвазією і цілковитим розгромом чи капітуляцією. Та Ла-Манш відігравав свою роль і завзятого англійської авіації і флоту, примушувало німців залишити план висадки в Англії на пізніше. Як за часів Наполеона, коли Європа знаходилась в тяжких обіймах корсиканця і лише Великобританія не залишала поля бою, так і словами Черчіля, клявся битись проти німецьких завоювальників за кожне місто, село і вулицю, за кожен п'ядь землі — одинокий англійський Альбійон, часів Гітлера. Не маючи відповідної флоту, Гітлер, як перед ним Наполеон, не відважувався іти на Англію. Очі обох завоюв-

ників натомість падали на величезні простори російської імперії, в підкоренні якої бачили загибель Англії. Завоювавши Росію, Гітлер, як колись Наполеон, думав ізолювати Великобританію і примусити її до капітуляції.

Ми знаємо чим закінчився похід на схід Наполеона і Гітлера. Армії обидвох диктаторів не змогли подолати оборону московського тиранства. В холодних снігах східного простору, знайшли вони свою першу невдачу, поразку, яка стала початком їхнього кінця. Та це лише був 1941р. і Гітлер не знав майбутнього. Випрацювавши план "Барбароса", німецькі панцерні колони рушили на СРСР.

Наполеон ішов на Москву минаючи Україну, хоч дехто радив йому, йти через козацький край здобувати північну столицю. Шлях Гітлера, однак, не йшов лише через Смоленськ і корінні московські землі. Наступ німецьких армій проходив широким фронтом Східної Європи, включаючи в свій засяг і Україну. На весь світ зріст виринала проблема німецько-українських відносин.

В нашому столітті історична доля німецького й українського народів була до певної міри, пов'язана. В першій світовій війні німецькі армії Кайзера Вільгельма розгромили російські війська і ця поразка царської Росії спричинила російську революцію. Народи, що входили в склад російської імперії, скориставшись з нагоди послаблення московського центру, починають будувати незалежне, від Росії, життя. Будувати незалежне життя і Україна.

В лютому 1918р. доходить між Німеччиною і Україною до заключення Берестейського договору, в якому Німеччина і її союзники визнають Україну, як самостійну, суверенну державу. Але українська держава існує недовго. Німеччина, під ударами західних альянтів, зазнає поразку й програв першу світову війну. Німецькі війська покидають Україну, з якої вони вигнали більшовиків, і Україна залишається самітною в боротьбі з північним ворогом. В 1919р. т.зв. Паризька Мирові Конференція, анулює Берестейський договір. Україна, не діставши допомоги від Заходу, падає перед навалом більшовиків. Цей стан існує аж до 1941р.

В червні 1941р. починається німецько-більшовицька війна і до кінця року, майже всі українські землі знаходяться в німецьких руках. Обидві українські націоналістичні організації, основною метою яких є відновлення української суверенної держави, з радістю привітали вибух війни, вважаючи в ній нагоду нової спроби побудови власної, незалежної держави. Тому Проводи обидвох ОУН стараються розгадати політичні наміри німців щодо України. Повстає питання: чи німці йдуть в Україну, як визволителі й союзники спільної боротьби проти московсько-більшовицької тиранії, чи як нові завойовники й гнобителі? Хоч одна німецька концепція, заступлена деякими військовиками Вермахту й іншими провідними німцями, - опиралась на засади самостійності України, перемогла друга концепція, яка підкорито негувала українські національні і державні аспірації. Зорієнтувавшись в ситуації, обидві ОУН починають боротьбу проти нового загартника України. Ось короткий зміст цієї боротьби.

Для ясності, зупинюсь перш за все, над протинімецькою боротьбою українського народу під керівництвом однієї ОУН, в цьому випадку ОУН під проводом Степана Бандери.

Ще напередодні німецько-більшовицької війни, всі клітини ОУН на Західно-Українських Землях провели роботу над створенням відповідного апарату /підпільного/, який зумів би перебрати місцеву владу в свої руки. Відступ більшовиків став поштовхом для перебравства влади, що в багатьох місцевостях ще зроблено перед приходом німецьких військ.

Дійшовши оскоро до висновку, що від гітлерівської Німеччини нічо-

го доброго сподіватися не можна, Провід ОУН рішив, що українці мають виступити відверто проти гітлерівських плянів відносно їхньої заміни большевиків у колоніальному визиску України. 30. червня 1941р. після відступу большевиків, відбулися у Львові, з ініціативи ОУН, Національні Збори, які проголосили відновлення української самостійної держави та покликали Тимчасове Правління. Це Тимчасове Правління, як було зазначено опісля в маніфесті, виданому з цієї нагоди,

"підпорядкується українському національному урядові, що створиться у столиці України - Києві" /3/.

Митрополити обидвох українських Церков благословили акт відновлення української держави й видали, з цієї нагоди, окремі Пастирські листи.

На це гітлерівська Німеччина zareагувала негайно. Німці спочатку стараються примусити творців Акту, щоб вони його відкликали. Та їм тут не щастить. Тоді вони арештують Голову Правління Ярослава Стецька, а також деяких провідних людей з ОУН, в тому і Степана Бандеру.

Щоби психологічно підготувати український народ до виступу проти німецького окупанта, Провід ОУН вирішив організувати т.зв. Похідні Групи, які мали б за завдання добитися до певних місцевостей на Центральних і Східних Землях України і там вести відповідну політично-пропагандистську роботу. В своїй роботі члени Похідних Груп мали за ціль створити ситуацію, відкрито маніфестуючи ідею української державності і тим змусити німців виявити своє справжнє обличчя до українських державницьких аспірацій. Члени мали також завдання організувати активний український елемент, який у відповідний час мав би стати до рішучої боротьби з німецькою окупаційною владою.

Німці в свою чергу, зорієнтувавшись в цілях і методах української визвольної боротьби, повели нищівну акцію проти українських націоналістів. В наслідок цього, падає велика кількість борців українського визвольного руху, як членів, так і нечленів ОУН. У Львові гине інж. Богдан П'ясецький /27.XI.1942р./, Іван Радлик та Красний Провідник ОУН в часі советської окупації в рр. 1939 - 1941, Іван Климів Легенда /4.XII.1942р. В Кривому Розі, в квітні 1942р. гинуть від куль Гестапа, інж. Сергій Шейстюк, Пронченко, Анна Максимець. В Миргороді, в жовтні 1941р. падає від куль німецької жандармерії, знаний світові зі свого атентату на советського консула у Львові в 1933р., Микола Лемик. В Києві гине 25. липня 1942р. з рук Гестапа Красний Провідник ОУН, Дмитро Мирон-Орлик.

У вересні 1941р. відбувається Перша Конференція ОУН, на якій, між іншим, постановлено перебрати низовий адміністративний апарат в свої руки та по через пропагандивно-роз'яснювальну акцію, готувати український народ до виступу проти німців. Також рішено збирати та magazинувати зброю і вишколювати нові провідні кадри для підпільної боротьби.

Згідно з цими постановами велася відповідна інтенсивна праця ОУН восени 1941р. та зимою 1942р.

В квітні 1942р. відбулася Друга Конференція ОУН. В одній з постанов, схвалених на цій Конференції читаємо:

"У своїй сучасній боротьбі стоїмо на засадах, на яких був оснований акт 30. червня 1941р., вважаючи його історично-правним, революційним та політичною маніфестацією волі всього українського народу жити власним державним життям" /4/.

/3/ Дивись - П. Мірчук: "Акт відновлення Української Державності 30 червня 1941р." /Нью Йорк, 1952р., стор. 30/.

/4/ Дивись - "ОУН у світлі Постанов, Великих Зборів, Конференцій та інших документів боротьби 1929-1955р." /1955р., стор. 61/.

Далі з постанов довідуємось, що політика ОУН побудована на творенні власних політичних і військових сил та самостійницькій концепції, в якій немає місця ani для большевицької концепції інтернаціоналізму, ani для німецької концепції т.зв. "Нової Європи".

Згідно з рішеннями Другої Конференції ОУН організовуються збройні відділи Української Національної Самооборони. Ці відділи психологічно підготовляють українське населення до збройного виступу проти німецького окупанта.

Восени 1942р. військовий референт Краєвого Проводу ОУН на Північно-Західних Землях, Остап, організує на Поліссі збройний відділ Української Повстанчої Армії. Згодом цей відділ розгортається в першу сотню УПА, якою командує сот. Коробка-Перегійник. Коли Національна Самооборона складалася виключно з озброєних бойовиків ОУН, то відділ Остапа та сотня Перегійника стають основою для створення повстанської армії.

В лютому 1943р. відбувається Третя Конференція ОУН, постанови якої визначають ідейно-політичний зміст дальшої збройної боротьби проти окупанта та затверджують рішення і накази Проводу ОУН в справі розбудови військових частин УПА.

1943 - 1944рр. знаменують дії УПА, до якої вливається велика кількість членів ОУН.

Тепер зупинюся над революційною діяльністю ОУН під проводом полк. Андрія Мельника.

Вище я коротко подав протинімецьку боротьбу ОУН під проводом Степана Бандери, метою якої було відновлення української самостійної держави. ОУН під проводом полк. Андрія Мельника, борючись за відновлення української держави і за її закріплення, веде поважні політичні й боеві акції проти німецького окупанта, зокрема на Центральних і Східних землях України.

ОУН-М і ОУН-Б виокремлюють на Схід України Похідні Групи, які дуже до себе подібні. В цей час політика Організації стоїть на засаді пріоритету праці на Центральних і Східних Землях України, тому вона кидає на ті терени своєї найкращі кадри. Постають активні осередки націоналістичної роботи в Житомирі, Миколаєві, Херсоні, Києві та в інших містах.

Німці рішучо поборюють ці осередки діяльності ОУН і переводять чисельні арешти. При кінці 1941р. в Житомирі гестапо арештує велику кількість українців, що взяли участь в святкуванні річниці Базару, яку підготувала ОУН. Ці арешти були до певної міри несподіванкою для керівних сил ОУН на Наддніпрянщині, бо свято під Базаром носило виразний протимосковський, а не протинімецький, характер.

У зв'язку з цими подіями арештовано і розстріляно провідного члена ОУН Орищенка.

Репресії німецької окупаційної влади, получені з численними арештами і розстрілами членів, примушували Організацію увійти в глибоке підпілля, що вона частинно робить. Однак деякі провідні діячі ОУН, як наприклад Олена Теліга, не конспіруються і далі продовжують націоналістичну роботу цілком відкрито. В лютому 1942р. Олену Телігу німці арештують і розстрілюють. Цього самого року в Києві попадає в руки німців лідер ОУН Петренко-Кузьмук. Німці розстрілюють також визначних націоналістичних діячів - Івана Рогача, Петра Олійника, проф. Багазія, і.Ірлявського і багатьох інших.

В травні 1942р. відбувається в Почаєві на Волині Краєва Конференція ОУН, тези якої:

1. Стверджували оправданість і моральне торжество українського націоналізму на Наддніпрянщині;

2. Виявляли й характеризували німецьку політику на Україні, як політику терору й нещадного колоніального визиску;

3. Встановлювали принципи шляхи, стратегію й тактику
дальшого розгортання революційної боротьби на Наддніпрян-
щині" /5/.

Напереломі 1942 - 1943рр. і пізніше, ОУН на Східно-Українських
емлях, кермована Олегом Ольжичем-Кандибою, працює з непослабленою си-
ою. Помітну роль в цій праці відіграє Поділля з осередком у Вінниці.
ерівником цього терену був Чайка, в діяльності якого брали також у-
асть члени ОУН з Харкова, яких Організація перекинула на Поділля, як
озконспірованих.

В квітні 1943р. німці арештують Чайку і розстрілюють, як рівнож
озстрілюють визначного націоналістичного провідника Діброву-Домазара.
1944р. гине провідник Центрально-Східних Земель України Олег Ольжич.
же під 1943р. ОУН на Наддніпрянщині дів децентралізовано, окремими
рупами, зазнавши великих втрат серед свого провідного складу.

Мій поверховний нарис революційно-визвольної діяльності обидвох
УН цілкомито не наголошував розери сил, які лонували поміж двома на-
іоналістичними організаціями. Обидві ОУН, сважі де подіями, які довели
з розвитку єдиного колись націоналістичного табору, зайняли досить во-
же до себе становище. Доходило, крім полемічно-пропагандивних випа-
ів і до збройних ударів. Це дещо нагадувало атмосферу громадянської
ійни, яка звичайно послаблювала сили українського визвольного фрон-
у.

Треба зазначити, що розвиття в ОУН ще не було трагедією - траге-
ією, одначе, стали його наслідки. Після двоподілу обидві націоналістич-
і організації, замість тісної співпраці, в спільному протинімецькому
протибольшевицькому фронті, воліли витрачати силу й енергію у вза-
яному поборюванні. Та не зважаючи на це, український націоналістичний
ух дав гідну відповідь німецьким імперіалістам, змобілізувавши україн-
ський народ до боротьби проти поневолювача.

І хоч українські визвольні змагання проти німецьких окупантів в
1941 - 1944рр. закінчилися невдачею, зогляду на новий прихід болшеви-
ів в Україну, проти фізичної сили яких український націоналізм був
іслабий - в с е ж національний змаг за державну самостійність, ке-
ований націоналістами, став гідним дороговказом безкомпромісової бороть-
і з окупантами України для майбутніх поколінь.

Одначе мусимо зрбити застереження, що внутрішня боротьба, яка ве-
ся і ще тепер редеться між двома ОУН, не сміє надалі продовжуватись.
і чейже події наших останніх визвольних змагань нас навчили, що та-
внутрішня боротьба послаблює національні сили, з чого користають ли-
і вороги України. Тому треба сподіватися, що в майбутніх українських
визвольних змаганнях обидві ОУН будуть боротися, якщо не під одним Про-
дом то принайменше, у взаємній співдії, довір'ї і толеранції.

Константин САВЧУК

Використана література:

Джон Армстронг: "Україннян Нешенелізм" 1939 - 1945", Нью Йорк, Колумбія Юніверсіті Пресс, 1955р., стор.288.

"Визвольна політика", журнал, ч.204, 1949р., стаття: "Двадцять років боротьби", стор.1-10.

Микола Лебедь: "УПА", 1. частина, видання Пресового Бюро УГВР, 1946р., стор.127.

Володимир Мартиненко: "Українське підпілля - від УВО до ОУН", 1949, стор.349.

Зиновій Матла: "Південна Похідна Група", Наша Книгозбірня, Мюнхен, 1952р., стор.32.

Петро Мірчук: "Акт відновлення Української Державности 30.червня 1941р.", видання ГУ ООЧСУ, Нью Йорк, 1952р., стор.64.

Петро Мірчук: "Українська Повстанча Армія 1942 - 1952", Мюнхен, 1953р., стор.319.

"ОУН у рійні 1939 - 1945", Інформаційний Відділ ОУН, 1946р., стор 109.

"ОУН у світлі постанов Великих Зборів, Конференцій та інших документів з боротьби 1929 - 1955р.", видання ЗЧ ОУН, 1955р., стор.364.

Альманах: "Організація Українських Націоналістів 1929 - 1954", На чужині, 1955р., стор.

Мстислав Чубай: "Рейд організаторів ОУН від Попраду по Чорне Море", Наша Книгозбірня, Мюнхен, 1952р., стор.63.

П і д а Ч у м а к
/УСГ-Балтімор/

УКРАЇНСЬКІ ЖЕРТВИ В ДРУГІЙ СВІТОВІЙ ВІЙНІ

Плани німців щодо сходу Європи і, зокрема, України були відомі ще перед війною з писань самого Гітлера. Але не зважаючи на це — все ж український народ, перебуваючи в жахливій більшовицькій неволі, сподівався на визволення і з походом німців в Україну зв'язував великі надії. Відступаючи більшовицькі війська залишили цілу Україну покриту тисячами ювих жертв. В Західній Україні від 21 червня до 17 липня 1941р. більшовики розстріляли біля 20 тисяч українських політичних в'язнів. Була це переважно українська інтелігенція арештована більшовиками під накидом участі в Армії Української Народної Республіки і Української Вільної Армії 1917-1921рр., як рівнож за приналежність до ОУН. Крім того було вивезено на Сибір за часе більшовицької окупації Галичини понад 40 тисяч населення. Більшовики завдали важкого удару зі сторони німців, в перших днях совєтсько-німецької війни, постановили злікідувати всіх в'язнів без суду і права. В самому Львові було вбито 1.000 українців та біля 800 поляків. Такі масові вбивства більшовики виконали і в інших містах Західної України, зокрема в Станіславові, трию, Чорткові, Дрогобичу і в багатьох містах Наддніпрянщини.

Тому не дивно, що після таких жахів більшовиків, українське населення цілої України очікувало не лише війни, але й визволення та приходу німців.

Однак вже перші місяці побуту німців в Україні переконали все населення, що це прийшов новий окупант, не менш жорстокий, як був попередній, і що німці не в жодні визвольники, а звичайні загартники. В перших днів німецького побуту в Україні, німецькі заходи були спрямовані на біологічне винищення українського потенціалу. Зокрема вістря німецької расової політики були звернені в сторону полонених в Червоної Армії, серед яких був дуже великий процент українців. Ось кілька прикладів:

в Раві Руській протягом чотирьох місяців загинуло з голоду 8 тисяч вояків-полонених, біля Львова в Лисинецьких таборах трупами полонених заповнено 45 братських могил, по 500 до 3.500 померлих в кожній. В Умані загинуло понад 7.000 полонених, в Кам'янець-Подільській області за два роки було знищено 150.000 старшин і вояків, в Сталіно понад 25.000.

Від самого початку ціла Україна була перемінена німецьким окупантом в звичайну рабогласницьку колонію, з повним нехтуванням національно-державних стремлінь українського народу. Не зважаючи на те, що українське населення в перших днях зустріло німецьке військо, як визволителів з-під більшовицького ярма, що українські вояки Червоної Армії переходили сотнями тисяч на німецький бік — німці на теренах Галичини, і в Великій Україні, ставились до місцевого населення наскрізь вороже. На зміну "єдина советская" появились зловіщо-вимовні написи "ну р дойче". Положення українських самостійників-державників ставало істучо-пригноблююче, нестерпне і в логічному висліді давало гасло: "Не їбом і сіллю, а кулею брунатного гада вітай".

Рівночасно з винищуванням тисячів полонених, приходять перші арешти вже в листопаді 1941р. починається відкритий німецький терор,

перші розстріли української інтелігенції і населення та перші удари по членах ОУН.

Грізним сигналом стають для всього українства Наддніпрянщини та ОУН масові арешти, які перегрето гештапо серед українців Житомирщини після величавого святкування в дні 21 листопада 1941р. річниці розстрілу під Базаром українських героїв, учасників Другого Зимового Походу в 1921р. Житомирські арешти були своєрідною несподіванкою для всього населення, бо Базарські святкування були спрямовані проти московсько-більшевицького окупанта, на що вказував сам характер історичної дати та всі приготування.

Участь в святкуваннях прийняло біля 40 тисяч українського населення. Не можна було ствердити жодних протинімецьких виступів, а німців могло дразнити хіба лише те, що свято прийняло широкий розмах та що ціле воно проходило в українському національному дусі.

Арешти в селі Ходаки, де зкупчувалась остання підготовка до свята в Базарі, Коростені, Радомислі, Житомирі та в інших місцевостях Житомирщини почалися кілька днів після свята Базару. За тодішніми підрахунками на терені Східної Волині арештовано в останніх днях листопада 1941р. — 821 українців. Між ними таких видатних націоналістів, як Волинець, Провідник Житомирської Екзекутиви ОУН — Орищенко, Сурмач та десятки інших. Між арештованими були також члени ОУН С. Бандери, які також приймали участь в святі. Після коротких допитів гештапо масово розстрілювало всіх арештованих.

Все це тупоумне німецьке безглуздя, вже тоді вказувало на те, що наївна акція Райхскомісаріату за лінією колоніальних директив з Берліну, почала діяти з всією силою.

Після цих перших німецьких проявів, з ініціативи Проводу Українських Націоналістів, було вислано меморандум до Гітлера, в якому гостро протестувалось проти німецької поведінки в Україні. Меморандум підписали Голова Київської Української Національної Ради проф. М. Величківський, Голова Львівської УНР-ади Митрополит Андрій Шептицький, Президент Української Народної Республіки Андрій Лівицький, Голова Українських Комбатантів ген. полк. М. Оселянович-Павленко та Голова Проводу Українських Націоналістів полк. Андрій Мельник. Але цей меморандум протест не змінив німецької політики супроти України. Німецька політика терору в дуже короткому часі охопила цілу Україну, а ділення українських земель, передаючи їх Румунії, Мадарщині та Генеральному Губернаторству, як рівнож створення т.зв. "Райхскомісаріату Україна" — не були нічим іншим, як виражаючим глузуванням з українських державницьких аспірацій та з національних почуттів українського народу взагалі. В слід за цими політично-правними актами, йшло рівночасно біологічне і нищення українського народу та нечувана експлуатація, що нічим не уступала, а не раз ще й перевищувала терор НКВД. До цього всього ще слід додати масові вивози українського населення на примусові роботи до Німеччини. Набір "добровільного робітника" до Німеччини починається на всіх теренах України негайно після входу туди німецьких армій: працездатна молодь, хлопці та дідчата одержують від спеціальних німецьких бюр набору ясиру, іменний наказ голоситись в найближчих днях "добровільно" на виїзд до Німеччини з остерогою, що хто не виконав цього наказу, то його та його рідню буде покарано, включно з карою смерті. Та на цьому не кінець; не задовільняючись таким набором "добровільних" робітників, німці організують по містах і селах людоловства: певного дня, найчастіше в час ярмарку, коли до міста приїжджало також населення сіл, німецькі поліцейні частини оточували якусь ділянку і кого лише зустріли на вулиці — арештували й негайно відвозили до Німеччини на примусову працю, не дозволяючи йому навіть попрощатись з рідною

При застосовуванні таких методів, з українських земель спустошених до того більшовицькою окупацією, мобілізацією до Червоної Армії та евакуацією — німці вивезли в скорому часі біля два мільйони українського населення. При цьому треба пригадати, що всі ці "добровільно" вивезені до Німеччини, попадали в жахливі умови трактування їх, як "унтерменшів" гіршої категорії, з максимальними вимогами праці, ніякою винагородою та ніяким культурним обслуговуванням. За найменшу провину гестапо саджало до концтаборів, де такого "винного" очікувала голодова смерть.

В часі війни німці були визначили селянству примусову здачу хліба, за який плачено йому горілкою та гріними по такій ставці, що фактично це було ніщо інше, як грабіж. Не меншим тягарем лягають на плечі селянства "лігеншафти", нешто оперті на пандизняній повинності селян німецькі державні фільварки. Створені давно більшовиками радгоспи і колгоспи, німці перебирають на українських окупованих землях, як свою державну власність, переіменовуючи їх на "лігеншафти", наставляючи в них німецьких та польських директорів, а місцевих селян зобов'язують до примусової, звичайно зовсім безплатної праці. Така суперколоніальна німецька політика супроти України і українців, переконала швидко все українське населення, що єдино можливий шлях українського народу — це боротьба, що його вказує здоровий політичний глузд і одночасно інстинкти самооборони, по варварськи нищеного населення. За самооборонні акції німці відплачувались терором. За найменшу національну діяльність і працю — розстріл. Так гинули тисячі і тисячі членів обидвох ОУН, української інтелігенції, селян і робітників. Ось короткий перелік найбільш значущих жертв, яких завдали німецькі окупанти українській нації:

О л е г О л ь ж и ч — К а н д и б а гине в червні 1944р в німецькому концтрапційному таборі. Керівник ОУН на Великій Україні, заступник Голови ПУН. Український поет, автор збірок "Рінь", "Вежі", "Підзамча". Археолог, науковець. Ініціатор і співосновник Київської Української Національної Ради.

О л е н а Т е л і г а — Ш о в т е н і в, найбільша після Лесі Українки, українська поетеса, Голова Спілки Українських Письменників у Києві, редакторка літературно-мистецького журналу "Літаври", член ОУН, розстріляна в лютому 1942р. в Києві разом зі своїм чоловіком інж. Михайлом Телігою.

І в а н Р о ш к о — І р л я в с ь к и й, поет, автор збірок "Срібна земля", "Моя весна", "Вересень", "Брості", член ОУН, розстріляний в Києві в 1942р.

Я р о с л а в О р ш а н — Ч е м е р и н о в ь к и й, талановитий публіцист, автор праць "Закарпаття", "Де стоїмо", редактор "Націоналістичної Пресоюї Служби", керівник Реферату Пропаганди ОУН на СУЗ, розстріляний в 1942р. в Києві.

І в а н Р о г а ч, бувший секретар Президента Карпатської України, член ОУН, розстріляний в Києві в 1942р.

П е т р о О л і й н и к, публіцист, редактор Київської "Українського Слова", розстріляний в Києві в 1942р.

Др. Я р о с л а в С а м о т о в к а, викладач Дніпропетровського Університету, керівник ОУН на Дніпропетровщині, розстріляний в Дніпропетровську з кінцем 1942р.

Проф. Б а г а з і й, науковець, посадиик Києва, розстріляний в 1942р. разом з родиною.

Проф. Г у п а л о, автор "Тріумфу прокурора Дальського", розстріляний в 1942р.

І в а н К о б з и к, член ОУН, студентський діяч, розстріляний в 1942р.

Дир. П е р е в е р т у н, Голова Всеукраїнської Кооператив-

ної Спілки, розстріляний в 1942р. в Києві.

Тодот Чередниченко, член УНР, Проректор Київської Політехніки, розстріляний в 1942р. в Києві.

ОУН тратить таких членів ПУН: Олег Ольжич-Кандиба, інж. М. Сціборський, Олег Ольжич-Кандиба, Ярослав Орпан, Чмеринський, інж. Микола Сціборський, ідеолог українського націоналізму, автор "Націократії", "України в цифрах" та багатьох публікацій, др. Ярослав Барановський, визначний публіцист, почесний член ЦЕСУС-у, Омельян Сенник-Грибівський, знаменитий націоналістичний організатор, ген. Віктор Курманович, полк. Роман Сущко.

В Києві гине Голова Київської обласної споживспілки Бондаренко, в Харкові гинуть члени обласної Екзекутиви ОУН інж. Микола Кононенко і інж. Микола Горбань. В 1943р. німці розстрілюють 600 в'язнів Дубенської тюрми, а серед них відомого публіциста Анатолія Демодо-Довгопільського.

В Лубнях гине група націоналістів на чолі з Вакуненко і Веремем.

В червні 1942р. німці відбули масові розстріли у Кам'янці-Подільському. Жертвою божевільних вимців падають десятки найкращих українських громадян. Намагаючись очистити місто і округу від свідомого українського елементу, німці нищать десятки родин, нахабно послуговуючись закидом "комунізму" і розголошуючи, що ті відомі українські патріоти і самостійники мали зв'язки з більшовицькими агентами.

Немож на болоче-смутному фільмі бачимо: в грудні 1941р. в Миколаєві, над Чорним Морем, гештапо розстрілює членів Буковинського Куреня - В. Малирчука, Б. Сірецького, В. Антонюка, В. Баранецького та інших.

В Миргороді на Полтавщині падає від німецької кулі Микола Леми. Сенишин, заступник Краєвого Провідника ОУН, відомий з атентату на советського консула у Львові в 1933р.

В Кременчузі гине редактор Петро Щепанський, відомий діяч на Київщині.

В Кривому Розі падає жінка-революціонер Ганна Максимець і інж. Сергій Шерстюк.

В Києві гине група буковинців, учасників Буковинського Куреня - др. Дідів, Т. Панчук, К. Турлик, Євгенія і Антоніна Суховерські, Семен Демидюк, редактор Масікевич та багато інших.

На Волині гине поет проф. Андрій Марченко, перший Голова Волинської Обласної Ради.

В грудні 1942р. гине Іван Климів-Легенда, член Львівського Державного Правління, а згодом два інші члени Правління - інж. В. П'ясецький і Дмитро Яцив. В концентраційному таборі гинуть Олександр і Василь Бандери.

В УПА от. Тараса Більби-Борогця гине відомий публіцист і основоположник Української Революційно-Демократичної Партії Іван Мітрінга. В УПА гинуть український поет, автор ряду наукових праць і публікацій др. Юрій Липа, старий воєк армії УНР ген. Ступницький та багато інших.

Для залякання всього населення, гештапо арештовує по всіх містах України чільних українських громадян, як закладників і їх прилюдно віддає у відплату за будьякий спротив населення німецьким грабіжникам. Таким шляхом в різних містах гинуть сотні і тисячі цілком невинних визначних українських діячів.

В 1942р. гештапо розстріляло 16 закладників в Луцьку, а між ними інж. О. Клубка і О. Мажушинського, студентку Олену Мотович і священника Степана Шиприневича. Багато розстріляно за націоналістичну діяль-

ність в Здолбуніві. Тут гинуть православні священники - Володимир Перебийніс, Михайл Шапровський, Андрій Пекарський /Костопіль/, Константин Позинський /с. Білборг/, Леонід Пашкевич /Любомир/.

В Києві гинуть за зв'язок з українським підпіллям Олександра Підгірська. У відповідь за замасковані напади більшовицьких агентів на німецьких урядовців з Райхскомісаріату у Рівному, СД трикратно розстрілювало в жовтні 1943р. патріотів-в'язнів Рівенської тюрми, вбивши понад 1.000 осіб, а між ними директора української гімназії Пекарського, др. Яхна, відому діячку Ганну Мартинюк з дочкою Тимарою, припосланного священника О. Мисечка, редактора "Волині" О. Мисечка, проф. Жигаловича, ред. Макара Сердюка, православних священників - А. Кирилюка, М. Фіркового, А. Іклевича.

В цьому самому часі каральні підрозділи СС-ів руйнують цілі села, вимордовують безщадно також жінок, старців і дітей. Так наприклад, коли на Іоліссі й Волині появилися більшовицькі партизани, які заатакували німецькі залоги, то не дивлячись на те, що українське населення не лише не мало нічого спільного з ними, але явно ставилось вороже до них і було об'єктом його переслідувань - німецька поліція у відплату за дії більшовиків нищить до кінця в 1942р. українські села - Кортиліси на Ковельщині, вимордовуючи при тому біля 2.000 безборонного населення. Така сама доля стрінула в листопаді село Кам'янку, де вимордовано 3.000 населення, в селі Цумані розстріляно кілька тисяч селян. А по цілій Волині і Поліссю було знищено біля 100 сіл.

Єпископ Рівенський Української Автокефальної Православної Церкви, Ілатон, писав в листі від 20. липня 1943р. до Митрополита Полікарпа:

"Маємо за честь з великим жалем повідомити Ваше Високопреосвященство, що як нам донесено, дня 14.7.1943р., в селі Малина, Острозького району, Дубівської округи, сталася жахлива подія нечуваного вбивства українського і чеського населення: людей загнано до місцевої дерев'яної церкви і спалено. Тих, що не вмістилися в церкві, загнано в помешкання колишнього громадського уряду та по клунях і також спалено. Разом спалено до 350 осіб. Робила це все державна німецька поліція за допомогою узбеків і поляків. Крик людей, що конали у вогні, було чути за 5 кілометрів... Подібна подія сталася 2.7. ц.р. в селі Губкові, Людвипольського району, Костопільської округи, де замучено священника Корницького і псаломщика Петрова і з іншими трупами замучених людей та з живими вкинуто до місцевої церкви і спалено..."

На окрему увагу заслуговують жертви Української Повстанчої Армії: рядів якої гинуло сотні і тисячі бійців, визначних командирів, старшин і підстаршин. В усіх бойових операціях УПА, українське цивільне населення несло тяжкі жертви. В цілому ряді областей і районів України, в співдію з українським підпіллям і УПА, зрівнювано цілі села і оселі, вистрілювано тисячі людей.

Але ніякі ворожі, найбільш жорстокі заходи не могли зупинити стійного українського руху, ніщо не могло роз'єднати народніх мас з їхніми збройними підрозділами, ніщо не могло приневолити нарід зрезугнувати збройної самооборони та боротьби за свободу і державність.

Крім цих жертв, які є далеко не повнотні, не можна проминути мовчання великих Вінницьких могил, в яких відкрито в 1943р. 12.000 розстріляних в 1938р. українців. Не можна проминути жертв українських військових формувань - Українського Визвольного Війська, Дивізії "Галичина" та інших частин, як рівнож сотень тисяч українців, які загинули в рядах Червоної Армії.

На окреме наświetлення заслуговує економічне знищення України. Згідно з виданням місії УНРРА, яка перебувала в Україні до 1. березня 1947р. - "Економічна відбудова України" .. в часі війни на Україні було замордовано 4 мільйони людей, а 2 мільйони було вивезено до Німеччини. В брошурі пишеться: "Втрати, які спричинили німці в промислі та сільському господарстві України були жахливі і не до порівняння з тими, що в Західній Україні". Німці знищили, або спалили дощенту в Україні /в цьому теж є врахування і ті знищення, яких нанесли самі більшови-сти/ - 714 міст, 28.000 сіл, знищили або спалили більше, як 2 мільйони будинків та залишили понад 10 мільйонів населення бездомними, вивезли з України 127.000 електричних моторів, 81.600 теплових парових машин, знищили залізничні та станції, пошту та телеграф. Знищено понад 56.000 тракторів, приблизно 1.900.000 сільськогосподарських машин та 30.000 автомашин. За час окупації України німці нагромадили 12 мільйонів тон сільськогосподарських продуктів. Загальні знищення речей німцями на Україні обчислюється до 100.000 мільйонів доларів /сто тисяч мільйонів/, цеб. то 285 мільярдів карбованців. В Україні були знищені всі 49 доменні печі, мартенівські та інші цехи, майже цілковито була знищена хемічна промисловість, машинобудівельна, рфені устаткування і фабрики.

Це жертви, яких не знала до тепер жодна країна світу! Знищення нечувані в історії людства.

І ці жертви зобов'язують нас.

Кожна українська людина, дивлячись на героїзм і безмежну посвяту стрільців Повстанчої Армії і бійців українського підпілля і на ту матері і жінку, що з подиругідною мужністю приносять в жертві Батьківщині своїх синів і мужів, висилаючи їх в нерівний бій, і дівчат, що не лякаючись тортур з власного бажання голосяться на санітарок Українського Червоного Хреста та зв'язкових і малих дітей, що не боялись гестапівських та не боялись смєдівських катів - почував гордіше себе з приналежності до такого народу, і певність, що нарід, який зродив цілий ряд героїчних подій, і який приніс такі величезні жертви - в боротьбі за свою Богом благословенну державність мусить перемогти і переможе і та! ам Боже допоможи!

Ліда ЧУМАК

е т р о п о т і ч н и й

/УСГ-Філадельфія/

У К Р А Ї Н С Ь К І В І Й С Ь К О В І Ф О Р М А Ц І Ї

"В гігантському змагу останньої війни — українці взяли маю участь. Перейдіть лише цвинтарі поляглих у Нормандії, ознайомте лише жертви великого союзного десанту на побережжя Франції і на воєнних хрестах знайдете стільки українських прізвищ, що вам зробиться соромно за весь т.зв. культурний світ для якого не існує Україна, хоч українська кров лилась під англійським, канадійським, американським та яким хочете прапором за спільні ідеали людства" 1/.

Мало хто в Західному світі знає про те, що на Монте Касіно, в Нарвіку, в Авранті, в Ульїат, в Ріва Белля, в Дієпп — лилась українська кров до українські воїни віддавали своє молоде життя в Гонгконгу, в болотах Маастріхту, на бетонних укріпленнях Коррегідору чи Батаану, в джунглях Індокитаю, на рижових полях Кореї, в снігах Сталінграду, в лісах Білорусі, на степах України і Мадярщини чи на барикадах Берліну, за те тільки, щоби цей Західний світ міг жити.

Про ці тисячі і сотні тисяч українських воїнів буде говорити історія, — нашим завданням сьогодні є наświetлити і згадати дії тільки тих українців, які хоч і в чужих уніформах, хоч і в чужих арміях — не затратили свого українського обличчя, будучи зорганізованими в українських частинах. Нашим завданням сьогодні є також пригадати цих українців, що хоч в різномірних уніформах — були членами боєвих формацій викликаних до життя волею українського народу та його непереможним бажанням жити свободним життям — воїнів українського резистансу.

І в кінці ми повинні хоч декілька хвилин зупинитись над долею тих сотень і тисяч українських людей, які в жахливих обставинах, безмежній, ішли на смерть за чужі їм інтереси, силою включені в ряди чужих ненависних їм армій.

Коли глибоко застановитися над причинами цього велетенського вкляу, який українці дали в час II-ої світової війни — то на перше місце висувається яскрава і незатямлена віра у власні сили, як самотнього людяного чинника на тернистій дорозі визволення.

Ця віра, ця концепція орієнтації на власні сили, завдяки упадковій топіїних надій на солідарність чи поміч воєнних інтернаціональних "зміш", стала в період між двома війнами панівною в українському політичному міркуванні і як така твердо вкорінюється в українському народі та його політичній верхівці. Ідея національного визволення власними силами стала політичним віруванням кожного українського патріота і ця ідея породила гаряче бажання дії, перш за все поміж молоддю.

Всім, однак, було ясно, що крім ідей, які мають властивість запалювати, які дають наснагу переборювати труднощі, які вказують правильний шлях і ціль боротьби, — потрібна є також наша фізична сила у формі бо

1/. Мирослав Небелюк: "Під чужими прапорами", П риж-Ліон, 1951р. стор. 3, з передмови О. Ждановича: "Кришані діаманти".

євих формацій, яка могла б гарантувати успішне переведення цих ідей в життя. Творення ж такої сили в свою чергу вимагає посідання військової освіти.

Розуміли не так само добре українці, як і окупант і тому бажання перших натрапляли кожнечасно на непрохідну греблю політичних і адміністративних заборон останніх. Не дивно, отже, що з початком другої світової війни військова сторінка українського життя являла собою незвичайно жалюгідний стан.

Цьому рбогому станові на відтинку військової освіти старалося зрадити, в першу чергу, українське підпілля згуртоване в ОУН, але не зважаючи на наполегливі заходи в цьому напрямку, крім моментів чисто психологічного характеру, ці заходи не мали й не могли мати великих успіхів. Також покладання надій на Карпатську Україну, як базу для науки військового й державного ремесла, задяки плянам чужих і ворожих сил, не оправдалися, примушуючи українство й надалі залишитися без можливостей набути військового знання.

Ці моменти, політичного, психологічного, як також і практичного характеру завжди треба пам'ятати, коли приходить ся обговорювати чи наświetлювати проблеми творення українських військових формацій у другій світовій війні. Тільки повне розуміння цих моментів, тільки об'єктивний підхід в аналізі тодішньої політичної ситуації на сході Європи, зможе допомогти нам в дискусії над причинами і формами визвольної боротьби українського народу в цьому часі.

А вияв і форми цієї боротьби були справді різnorodні, хоч і спрямовані до однієї цілі.

Одною з найпоражніших військових формацій зорганізованих і керованих власними силами українського народу, являлася УПА/2/. Ця підпільна армія в своїй організаційній структурі й у своєму політичному завершенні не має подібної собі в історії. Найкращим доказом цього є інтензивні студії, що ведуться військовими експертами Заходу власне в ділянці організаційної побудови й тактики УПА.

УПА була першорядною боевою одиницею всенародного характеру і мала чітке політичне обличчя, хоч в її організації брали участь люди різних політичних переконань.

Згідно зі своїми організаційними формами, на чолі УПА стояв Головний Командир з ГВШ. В політичній площині УПА підпорядковувалась УГ.

Адміністративний поділ УПА був побудований на територіальному принципі, небо УПА поділялася на групи: УПА-Північ, УПА-Захід, УПА-Південь та УПА-Схід, які підпорядковувалися Краєвим Командирам та Краєвим Військовим Штабам /КВШ/.

На нижчому щаблі у військовому поділі стояли Воєнні Округи зі своїми Військовими Штабами Воєнних Округ /ВШВО/, командири котрих були відповідальні перед Краєвими Командирами.

Найнижчими самостійно-діючими одиницями УПА являлися сотні /відділи/, які були безпосередньо підпорядковані командирам воєнних округ.

/2/. Лев Шанковський: "Українська Повстанча Армія"/"Історія Українського Війська", вид. І. Тиктора, Клуб Приятелів Української Книжки, Вінніпег 1953р./.

Факти порушувані мною в зв'язку з УПА є всім добре відомі, тому я обмежуюся тільки до цього одного джерела. Зрештою, я особисто уважаю що цитована праця проф. Л. Шанковського є єдиною успішною спробою пояснення дій і повстання УПА, об'єктивно. Вона має також вичерпну бібліографію.

Сотні УПА, в більшості, мали піхотинський характер та були озброєні легкою та середньо-важкою автоматичною зброєю німецького й советського зразків.

Дії УПА велися за правилами партизанської боротьби та відзначалися плановими рейдами, які крім військового, мали також і політичне значення. Згодати більше рейди на Словаччину, чи навіть аж до американської Зони Німеччини.

УПА організувала та вдержувала велику кількість старшинських та підстаршинських шкіл, які в більшості зуміли успішно вив"язувати-ся зі своїх завдань, поповнюючи старшинські і підстаршинські кадри армії.

Вдержання порядку у відділах, згідно з військовим правильником, лежало в руках секцій полевої жандармерії /переважно в силі одного роя/, підпорядкованої командирів відділу, до якого вони були призначені.

Ведення військової розвідки належало командирам відділів. Справи контррозвідки належали компетенціям референтів СЕ /Служба Безпеки/, при підпільній адміністрації опертій на мережу ОУН.

Крім УПА існували ще т.зв. Самооборонні Кущі Відділи /СКВ/, під проводом військового командира СКВ, що складалися з безздатного чоловічого населення "куща" /декілька сіл/ й були оперті на підпільну мережу ОУН, будучи їй підпорядковані.

Вживано цих відділів виключно в операціях локального характеру.

Недобачування різниці поміж УПА і СКВ і є причиною багатьох непорозумінь, неясностей та навіть наявних перекучень і тому я уважав потрібним вяснити цю справу.

Хворими і раненими бійцями УПА опікувався Український Червоний Хрест, якому вдалося організувати цілу мережу шпиталів-бункрів. В своїй діяльності УЧХ опирався на підпільні сіті ОУН та системи СКВ. По-стачанням для УПА, крім спеціальних акцій в цих цілях переводжуваних відділами - займалися господарники при кущах, районах, чи обласних про-водах ОУН.

Сьогодні можна сміло сказати, що таємниця успіхів УПА лежить не лише в її органічній пов"язаності з народом, не лише у виразній о-рієнтації на власні сили народу в заложеннях її дії, чи в свідомості зової ролі і місця у визвольному фронті, але також у її організаційній структурі.

Крім УПА, рівночасно з нею, деякі навіть попереджуючи її, існува-ли ще й другі формції зложені з українців, які з огляду на політичну ситуацію в Східній Європі в тому часі, організувалися з допомогою зог-ішних чинників, в першу чергу з допомогою німців. Ці військові одини-ці, для ясності, можна поділити на дві групи:

До першої з них треба зарахувати частини, які організовано на ба-зі політичних концепцій українських і неукраїнських політичних угру-пувань. Сюди належать: відділи обидвох Легіонів, Дивізія "Галичина", УВВ, ЧНА, якрівнож сюди можна зарахувати РОА, яка хоч не була організована українцями, все ж включала велику кількість українців.

До другої групи входять ті частини, які організовано німцями без яких концепцій, часто для охоронно-вартових і допоміжних цілей - це, відділи т.зв. "Веркшупів", "Тільфсвілліге" /Tilvi/, "Бавдіноту" та української допоміжної поліції.

Для ясності, візьмемо до обговорення кожен частину, обидвох груп, одиноко. З-першу обговорюватимемо частини першої групи.

Першою українською збройною формцією такого покрю, являється Український Легіон" під проводом полк. Романа Сущка, організований інниками ОУН в порозумінні з Вермахтом /німецька армія/ напередодні йни з Польщею. Життя цього відділу було дуже коротке, бо зараз же

прилучення майже цілої Західної України до ССР і добрі взаємовідносини між Німеччиною і ССР, причинили розв'язання легіону/3/.

"Хоч цей Легіон ані силою чисельністю, ані боездатністю не являв собою майже ніякої бойової сили і був заледви в стадії організації, його значення полягає в тому, що дав він початок за морсз. другої світової війни, легіонній поліції, що згодом ще раз повторилася в 1941р.

/Дружини ОУН/ і знайшла своє найяскравіше застосування в факті створення Першої Української Дивізії" /4/.

і в тому його вартість.

Другою військовою одиницею, яку створено як і Легіон полк. Р. Суха без відомо компетентних німецьких чинників, котрих постала до творення українських військових формацій, як всім добре відомо, була нас. крізь негативна, треба вважати "Український легіон", організацію котрого перебрало на себе середовище ОУН Степана Бандери в порозумінні з деякими кругами Головного Командування Армії /ОКВ — Оберкомандо д. Вермахт/. Офіційна назва цього Легіону була — Дружини Українських Націоналістів /ДУН/. Історія цього підрозділу, який складався з двох куренів, кожний нараховуючи по 500 бійців і старшин, є справді дуже цікавою.

До організації цих двох куренів приступлено з початком квітня 1941р. Курінь "Південь" /Групе Роланд/ був організований в околицях Відня і згодом із території Румунії через Яси й Кишинів маршував в напрямі на Одесу; курінь "Північ" /Групе Нактігаль/ був організований у вишкільному таборі Нойгамер і дійшов по через Львів аж до Вінниці.

У зв'язку з протестом Дружинників проти німецької політики відносно України, обидва курені було відведено з фронту й інтерновано. Восени 1941р. обидва курені переформовано у Франкфурті над Одером в поліційний батальйон ч. 201 й відведено на Білорусь для боротьби проти червоних партизан. Після поновної відмови послуху німцям, українських старшин батальйону в більшості арештовано, а стрільців здемобілізувано /5/.

Після розв'язання ДУН-у стало ясно, що в німецькому інтересі не

/3/. Старшини цього Легіону, разом з бувшими старшинами УГА і УНР брали участь у формуванні і веденні на території Ген. Губернії таких піввійськових українських формацій, як "Українська Допоміжна Поліція" відділи "Верхшунів", а в деяких випадках також частин "Бандінсту".

/4/. Др. Л. Ортинський: "Перша Українська Дивізія на тлі політичних подій другої світової війни" /"Броди", Мюнхен, 1951р., стор. 17/.

/5/. Дивись: "Дружини Українських Націоналістів у 1941-1942 роках Мюнхен, 1953р., як рівнож — др. Л. Ортинський: "Дружини Українських Націоналістів /ДУН/" /"Вісті Братства і-ої Української Дивізії УНА", ч. 6-7 /20-21/, червень-липень, 1952р./.

Військова Референтура ОУН і провід ОУН мали рішати про введення відділів у воєнні дії. Німці могли наказувати лише в засягу вишколу і військового побуту. Для того в склад командного складу ДУН-у ввійшов керівник Військової Референтури ОУН Р. Шухевич з частиною штабу своїх найближчих співробітників. Сот. Р. Шухевич командував Північним відділом майор Б. Побігущий групою "Південь". Відділи після реформи віддано під зверхництво Охоронної Поліції.

лежала розбудова українського війська та що політика Третього Райху відносно України не менш ворожа від політики червоної Москви. Німці прийшли в Україну, щоби панувати, як висказався Еріх Кох, з допомогою "маховки, водки і нагайки", а не з думкою будувати силу, яка могла б їм в цьому переконати /7/.

Як дальший наслідок німецької постави, український самостійницький рух перейшов у підпілля й розпочав боротьбу з новим окупантом відкритою боротьбою і збройними акціями.

З моментом повного захоплення німцями українських земель, число українців у німецьких частинах помітно зросло. Сталося це тому, що німці почали мобілізувати людей часто навіть без відома, як німецьких, так і українських компетентних чинників /8/. Організувалось також чисто українські частини. Всі ці формуції не мали для українців повнішого значення, вони були невеликі та переважно не мали українських старшин, навіть на найнижчих щаблях.

Ці частини при відвороті з України німці, як також формуції з'єдені з полонених червоноармійців, котрі було сформовано німцями під кінець 1942р. по таборах полонених, вліто, як окремі курені РОА /Російська Освободительная Армія/, якою командував ген. Н.А. Власов.

На рішучі протести українців, велику частину тих відділів в зимі і на весні 1944р. вилучено з РОА в окрему формуцію, перейменовуючи їх на УВВ /Українське Визвольне Військо/ /9/.

Найповажнішою з частин, з яких складалося УВВ, була т.зв. "Сумська Дивізія", яку сформовано в 1941-42рр. в Сумах. Ця дивізія брала учас в боях за Сталінград: залишки її, в числі біля 600 бійців, було включено спершу до РОА, а опісля знову до УВВ /10/.

/7/. Дивись - Ірген Тгоровальд: "Вен зі фєрдербен воллєн", Штайн-Грібер Ферляг, Штутгарт, 1952р., стор. 42.

/8/. Дивись - В. Головенко: "Фатальйони 121 і 116" /"Вісті Братства і. УД УНА", вересень-жовтень, 1953р., стор. 10/.

З огляду на голод та жахливі життєві умови в таборах полонених, більшість людей голосилося до служби в німецьких частинах, щоби рятувати своє життя. Т.зв. "українські частини" в багатьох випадках складалися з національностей, які з українством або не мали нічого спільного, або навіть ставилися до нього вороже. Рекрутування на "дику" відбувалось також в Коломиїщині зброєю СС - дивись - проф. В. Кубійович: "Початки Української Дивізії "Галичина" /"Вісті Братства і. УД УНА", ч. 3-4 /41-42/, березень-квітень, 1954р., стор. 2./.

/9/. Дивись - А. Ковач: "Власовщина", Німеччина, 1948р., стор. 58.

"Як тільки стало відомо про створення цих військових відділів, українці почали масово кидати РОА Власова й переходити до УВВ. Прикладом може бути старшинська школа "РОА" поблизу Берліну в Дегенсдорфі. Тут навчалася до 65% українців. Як тільки їм стало відомо про створення української Армії, вони не закінчивши школи, з'являлися до штабу УВВ".

Про докладніші відомості дивись - Ірген Тгоровальд, цитована під точкою ч. 7, книжка.

Також - ген. пор. Павло Шандрук: "Це було так" /"Вісті", ч. 3-4 /53-54/, березень-квітень, 1955р./.

/10/. Дивись - "Енциклопедія Українознавства" /Наукове Товариство ім. Шевченка, Мюнхен-Нью Йорк, 1949р., Том III., стор. 1187/.

Другою з черги частиною, яку створено вже з початком 1945р. /22/. цього/ біля Берліну, з наказу СС-Фюрінгштамту, за порозумінням з ген.П.Шандруком, треба уважати протипанцирну бригаду "Вільна Україна" уложену з трьох куренів. Старшинський та підстаршинський хребет бригади, яка була однією з частин УНА, творили колишні старшини Червоної Армії. Переважна частина бойків рекрутувалася з Берлінських про-типожарних підрозділів, які на 85% складалися з українців /11/. Бригаду очолював полк.Дяченко, колишній начальник штабу "Поліської Січі". Бригада ця цікава ще тим, що її сотні складалися за принципом земляцтва. Так, напр. до першої сотні належали Миргородці, до другої - Лубенці, до третьої - Чернігівці /12/.

Бригада відзначилась в боях за Барцем. Уже після капітуляції, бригаду було окружено, але їй вдалося часово вирватися з оточення.

Не менш цікавою є історія т.зв. "Волинського Батальйону", званого також під назвою "Український Легіон Самооборони" та як поліцейний курінь ч.31. Цей підрозділ powstaв на Волині і діяв, як самостійна одиниця аж до 1944р., коли його було включено в систему поліцейно-охоронних підрозділів. З початком 1945р. його силою включено до 1-ої Української Дивізії УНА /13/.

Причиною powstaння і організації цього батальйону була потреба оборони населення перед терором червоних партизан.

До цього роду підрозділів треба також зарахувати т.зв. "Поліську Січ" організовану і ведену от.Т.Бульбою-Боровцем з початком війни між німцями і Советським Союзом. Цю групу, яка виступала під кількома назвами "Поліська Січ", УПА, УНА /УНІ/, розбросано німцями при кінці 1941р., а деякі її частини переформовано в поліцейні підрозділи, які пізніше включено до УВВ /14/. В час її найбільших дій, "Поліська Січ" нараховувала біля 10.000 людей.

Найповажнішою із регулярних частин була однак Дивізія "Галичина". Цей факт варто зазначити. Ось, як про причини створення цієї дивізії говорить один з її учасників:

"Під впливом критичної мілітарної ситуації Німеччини і можливості всяких політичних змін включено з недалекою німецькою поразкою і маревом хаосу, що наступив би вже після з другої сторони під тиском застрашувального терору й знищень, наводжених німцями день-у-день біологічної суцільності українського народу, робить Провідник Українського Центрального Комітету проф.В.Кубійович заходи перед компетентними німецькими чинниками за створення українських військових формацій" /15/.

Немає сумніву, що цілі які хотілося досягнути створенням Дивізії, хоч не в цілості, але хоч частинно вдалося досягнути. Велика частина ук-

/11/. Дивись - В.Головенко, як під т.3.

/12/. Дивись - Петро Титаренко: "Протипанцирна бригада "Вільна Україна" /"Вісті Братства І.УД УНА", ч.6-7 /20-21/, червень-липень 1951р.3./.

/13/. Дивись - О.Шуляк: "В ім'я правди /До історії Повстанчого Руху в Україні/", Роттердам, 1947р., О.Жданович: "На партизанському фронті" "ОУН 1929 - 1954", На чужині, 1955р., стор.405 - 421/, О.Гриценко: "Армія без держави" /"Українська Земля", ч.І., Нью Йорк, 1951р., стор.32-42/

/14/. Опис цього включення досить цікавий. Дивись - О.Лисяк: "Волинський батальйон" /"Вісті І.УД УНА", ч.3., березень 1951р., стор.2/.

/15/. Др.Л.Ортинський: "Перша Українська Дивізія на тлі політичних одій другої світової війни" /"Броди", Мюнхен, 1951р., стор.25/.

інців одержала добрий військовий вишкіл, велика кількість з них стали, факт дуже важливого значення для недержавної нації.

Створення Дивізії рівнож причинилося до автоматичного зменшення німецького терору в Україні. Сотні українців звільнено з тюрем і концентраційних таборів, сотні врятувалось перед арештуванням, тікаючи до Дивізії. Вишкіл Дивізії був також придатний для українського підпілля, з нього користало безпосередньо, висилаючи туди своїх членів, або передньо по через перебіжчиків з Дивізії до УПА. Співпраця, яка витрималася, після перекинення Дивізії на українські землі, поміж цими двома українськими формуваннями, спеціально варто уваги /16/.

Після зорганізування Дивізії .

"її включено як 14-ту Гренадирську дивізію /українська ч. до складу "зброї СС", залишаючи їй українські національні й окремішності у внутрішній структурі і на зовні у відзнаках" /17/.

Українські воєнки цієї формуції мали також забезпечену духову опіку в особах військових капеланів-українців, факт який недвозначно зазначає фальшиві твердження деяких діячів Заходу, що мовляв українці так би мовити, переконані "нацисти".

Дивізія складалася, за зразком німецьких піхотних дивізій, з 3-ох отних полків, одного артилерійського, одного дивізіону зв'язку, одного куреня піонерів, одного дивізіону протитяжкової оборони, одного дивізіону зенітної артилерії, одного куреня фюзилерів, одного куреня почання, штабної сотні дивізії, одного кінного ескадрону та допоміжних служб, разом біли 18.000 бійців /18/. Як відомо, Дивізія брала участь в боях під Бродами, де її переважачим силам ворога та при напруженому веденні німецьким командуванням, розгромлено. Переформовано її наново при кінці 1944р. і початком 1945р. та вжито в боях Фельдбахом. Деякі частини Дивізії вживано до боротьби проти червоно-партизан в Югославії та в Чехословаччині.

В останні місяці 1944р. дійшло також до створення Українського Національного Комітету в Берліні під проводом ген.пор. П. Шандрука та до з'ясування, що на нього різними поправками, головню з боку прихильників з. власовської концепції /19/, преті погодилися німці, - вилучення всіх українських військових частин та створення в рамках німецьких військових сил Української Національної Армії. Основну одиницю мала становити в цій концепції Дивізія "Галичина", приймаючи після реорганізації доповнення, назву "Перша Українська Дивізія Української Національної Армії". УНА очолив ген. Павло Шандрук /20/.

/16/. Підп. Р. Долинський: "Українська Дивізія та УПА під Бродами" "Звєзди", стор. 103/, о. др. І. Гриньох: "Дивізія Галичина й українське підпілля" "Звєзди", стор. 39-59/.

/17/. "Енциклопедія Українознавства", Том III., стор. 1182.

/18/. Про організаційну схему І. УД УНА дивись - ген. хор. Микола Кав'юньський: "Перша Українська Дивізія Української Національної Армії" "Історія Українського Війська", стор. 609-616/.

/19/. "Прихильники власовської концепції" - це вираз чи окреслення групи людей в німецькому уряді і воно не відноситься до українців.

/20/. Цікава, відносно творення УНА, заява от. Т. Бульби-Боровця, який твердить, що УНА мала складатися з регулярної частини, якої хотіла творити Дивізія "Галичина" та іррегулярної - т.зв. групи "Б", його командуванням. Начальником штабу цієї частини мав бути полк. І. Долуд, а помічником полк. Іван Коваль. Дивись - Т. Бульба-Боровець: "Історія боротьби України /1917-1950/" /Проперандивний Відділ УНГ, 1951/, .15/.

Всез таки запланованому об'єднанню розкиданих українських частин суцільну формуцію УНА на весні 1945р. перешкодив катастрофічний стан німецьких фронтів і капітуляція Німеччини. Створення цієї армії було цей час доцільним хоч би для того, що провід над українськими частинами передано в українські руки, які мали можливість і вільну руку перотрактанцій з західними аліантами відносно переходу дивізії в їхній полон. В цей спосіб вдалося оминути советські конштабори і фізичне знищення командного складу армії.

При обговоренні українських військових формуцій слід також хоч кілька словами згадати про т.зв. відділи СС-Юнаків, до яких включено надзвичайно велику кількість української молоді, яка знайшлася під забором імців. Теоретично план організації таких груп передбачав добровільне охоплення чоловічої молоді у віці 15-18 років життя у відділах т.зв. Гільфферів, або СС-циклінів, які після перекошу в підчинених "Дінстители Нікель" /20/, мали бути передані до "Люфтваффе".

Відділи ці були формовані за національним принципом. На відтинку "Гірден", який охоплював Україну з приводу фронтових операцій молоді введено насильно, без огляду на вік. Української молоді за підрахунком одного з членів цих відділів було біля 10.000, більшість з них з Наддніпрянщини. Після розвалу Німеччини багато з них попало в полон, інші залишилися в своїй власній силі в забезпеченні собі життя.

На цьому можна і закінчити огляд про регулярні військові частини в німецькій воєнній системі. Попри них існували, як вже перед тим було згадано, ще охоронно-партоні і поліційні загоди. На терені Ген. Берліна, ще перед початком війни із Советським Союзом було організовано декілька відділів "Верхшувів" та української допоміжної поліції, кожний відділ праці або т.зв. "Баудінст". Число цих відділів значно зросло після зайняття України німцями та влучення до них декількох вистанчих загонів, які діяли в обороні населення проти насильства відступячих московських армій та червоних партизан.

Одним із таких загонів, котрий пізніше перетворено у вишкільно-організаційне ядро охоронних відділів можна уважати "Полк Холодного Яру" Рівенщині, який в цей час нараховував біля 1.500 голяків. Находилися в рівнож, вже нами згадувані - "Волинський Батальйон" і переформовані частини "Поліської Січі" і частини т.зв. "Гільфферів" або "ТІВІ", які сформовано з полонених червоноармійців для допоміжних робіт в німецькій міліції. Коли хідить про останніх, то вони були ведені виключно німцями, наявний зброя була переважно советського походження. Число українців в цих частинах сягало около 800.000 людей /22/. Після відступу з України мців, з тих частин творилися відділи РОА і УВВ, які включено пізніше в УНА. Велика частина української допоміжної поліції поповнила ряди УН

Стільки про військові українські частини по німецькому боці. Крім них існували ще відділи українців по боці західних аліантів. Наприклад, по кому відомо, що в часі збройного зриву французького народу до боротьби з німецьким окупантом, в літі й осені 1944р., кілька українських бойових частин, що були в німецькій армії, перейшли на бік французів і взяли активну участь в цьому повстанні, як самостійні одиниці в складі французької Армії Спротиву /ФФІ - Форс Франсез де Л'Інтер'єур/.

/21/. Дивись - Степан Х.: "Дінстители Нікель" /"Вісті і. УД УНА", ч. 5 /13-19/, квітень-травень 1952р., стор. 2. /.

/22/. Дивись - "Енциклопедія Українознавства", Том III., стор. 1188. Також опис з німецького боку в цитованій книжці Ірґен Тторвальда. Така: "Фільмфількер Геере унд Коаліціонс-Кріге" /Аусландфоршунг. С. В. Лешляг, Дормштадт, 1952р.

Частини ці було створено з українських засланих до Німеччини після шести місячного вишколу приділено до першого полку 30-ої сотної дивізії, зложеної з росіян і козаків. В складі цієї дивізії вислано на боротьбу проти французького підпілля та американських запутистів у Франції. Українців було два курені. Обидва відділи, з яких після переходу до французів перейменовано на Український Курінь Івана Богуна, а другий - на Український Курінь ім. Тараса Шевчен- /в підпіллі вони були означені, як 1-ий і 2-ий Батальйон Юкраїнен/. Для важкого бою з німцями, але без великих втрат, українцям вдало- злучитися з французькими повстанцями і разом з ними брати участі освих операціях проти німців. Курені розв'язано на вимогу советс- амбасад у Франції при кінці 1944р. і бійців цих куренів розді- о поміж частини регулярної французької Армії, або прилучено до ч- французького Чужинського Легіону /23/.

Крім цих двох куренів, в склад французького руху спротиву входив, самостійна одиниця, також партизанський відділ пор. О. Кручовського. малий партизанський відділ завдячує свій початок нещасливому на- анню 3-ох батальйонів Дивізії "Галичина" включитися у французький истанс. Запланований перехід батальйонів викривлено німцями і тільки тині воївків під проводом О. Кручовського вдалося підчас бомбардуван- члїянтами поїзду з в'язнями, вирватися з німецьких рук та сполучити- з французьким підпіллям. За відрагу в боях та ввірцеве ведення цьо- відділу відзначено О. Кручовського військовим призначенням /цитасіон/.

Крім цих трьох відділів, які не затратили своєї скремінності, вис- аючи, як українські частини, велика кількість українців у французь- армії та в резистансі, складалася з людей, що прибули на терен нції, як робітники ще перед початком війни. Про них знаходимо лише ті згадки. Загальне число тих українців невідоме.

По боці Західних аліантів воювали також в частинах армії ген. Ан- за, яку сформовано з тих польських громадян, які в той час знаходили- на засланнях. Цю частину перевезено через Персію на Близький Схід, де- складі англійської армії, вони брали участь в боях в Єгипті, Лівії, отім в Італії. Спеціально в боях за Монте-Касіно частина ця понесла чезні втрати. Не даром співать поляки пісню про "Червоні маки на е Касіно", коли хочуть вчнувати подвигих там бійців за їхню хоро- ь. Ми, українці, повинні пам'ятати, що приблизно кожний п'ятий мак я- цвіте на скривавлених полях цієї місцевості виріс на коїмі укра- кої крові.

Другою такою формацією, в котрій з загального числа 15.000 воївків інци становили 11.000 людей - була Перша Самостійна Чехословаць- ригада полк. М. Свободи, сформована більшовиками, подібно до 2-го Кор- Андерса, - з колишніх громадян ЧСР, яких після їхньої втечі до в 1940р. запроторено до концлагерів. Бригада воювала проти нім- на східному фронті та брала участь у здобутті Києва в 1943р. Кі- її далеко нещасливий. Після закінчення війни, бригаду цю росфор- но, а українців - її членів, повернено до ССРСР, більшість з них, пра- дібно, назад до концлагерів /24/.

/23/. Дивись - Мирослав Небелюк: "Під чужими прапорами", Париж, 1951.

/24/. Дивись - В. Маркусь: "Закарпаття" /"Енциклопедія Українознав- ", Том II, стор. 591: "Підчас другої світової війни в Лондоні при у- през. Е. Бенеша була закарпатська делегація складена з невідомих й; в Росії в складі Чехословацької бригади ген. Свободи було 80% інци із Закарпаття, у 1943р. звільнених з концтаборів, куди вони по після втечі до ССРСР в 1940р. /.

Згадка про українських воїнів другої світової війни не була б повною, коли б не згадати тих сотень тисяч воїнів, які силою будучи залучені до зв'язування Червоної Армії, мусіли воювати й гинути в інтересах більшовицької Москви. Ця сторінка українських жертв є найбільш раціональна, коли взяти до уваги, що ними закріплювалося ярмо на ший українського народу /25/.

Закінчуючи цей перегляд, ми можемо сказати словами одного українського воїна:

"На різних теренах воєнних дій, в уніформах різних армій, в лісі і підпіллі, в регулярних і повстанчих та підпільно-революційних відділах — в усіх українських воїнів билось однаково воїнське серце і однаково воювала гаряча юнацька кров в сирій, подібній землі. І не було ні одного воїна-фронтовика, як не було ні одного воїна УПА, ні члена збройного підпілля, які вважали б себе взаємно за щось інше, ніж за тих, до піллі і гирляди тяжкий кривавий плях воїна, щоб вибороти краще завтра для свого народу. І ми хочемо вірити, що недалеким вже час, коли одні і другі, на цей раз вже пліч-о-пліч, це раз зі зброєю в руках закінчать будову великого Храму Самостійної, Соборної Української Держави" /26/.

Петро ПОТІЧНИЙ

/25/. Чисельність українців в Советській Армії видно хочби з того, що за приблизними даними, в час другої світової війни, нагороджено орденами 409.668 українців, а 961 надано звання героя СРСР.

/26/. Дивись — Богдан Підгойний: "Два пляхи — одна мета" /"Броди", гор. 64/.

У К Р А І Н С Ь К Е С Т У Д Е Н Т С Т В О

Українське студентство років останньої війни відіграло неабияку роль, не лише в рядах своїх суто ставових організацій, але воно було також рушійним чинником в українських визвольних змаганнях найновішої доби. В рядах студентства зроджувались нові ідеї, воно реалізувало оригінальні задуми. І зокрема тут треба мати на увазі отой провідний актив студентських центральних і льокальних організацій, який залишивсь надалі тим активом, чи то в суспільному житті, науці чи культурній праці.

Багато уваги наше студентство воєнних років присвячувало також політичним справам і це був один з позитивів його діяльності - в його ости, але нажалі також, в деяких випадках, у зужитті багато енергії на заємопоборювання.

Студентство за своєю вдачею, наставленням і темпераментом не могло стояти осторонь революційної боротьби. Тому ми бачимо студентські іячів, які становили, чи не основний кадр в підпіллі обидвох ОУН, у творенні повстанчих відділів і на всіх інших відтинках українського життя, яке організував і реалізував український націоналізм.

Коли ми говоримо про українське студентство років останньої, другої світової війни, то маємо на увазі українське студентство Західно-Українських Земель, Центрально-Східних і еміграції.

Довоєнний період діяльності студентства Західної України заінчується 7-ою Конференцією СУСОП-у - Союзу Українських Студентських організацій під Польщею, в березні 1939р., після якої польська влада виріштовує майже весь український студентський актив ЗУЗ 1/.

З приходом большевиків в Західну Україну, біля 600 студентів і імназійних абітурієнтів опинюється на Заході, в німцями окупованій частині Польщі 2/.

1/.І.С.: "Переломорі роки українського студентського життя"/"Студентський Прапор", журнал української академічної молоді, видання Об'єднання Праці Українських Студентів УЦК у Львові, Ч.1., липень 1943р., стор.10/.

2/.Тамже, стор.11.

У Львові підкривається Університет ім.І.Франка на чолі з ректором проф.Марченком, Консерваторія, Висока Школа Образотворчого Мистецтва та Інститути - політехнічний, медичний, педагогічний, ветеринарний, радянської торгівлі, лісовий та сільськогосподарський 3/. Крім місцевих студентів Львів поповнюється студентами приїжджими з ССР, а в тому й з УРСР.

Ціле студентське організоване життя в часі большевицької окупації могло проявлятися у формах т.зв. Студкомів - студентських комітетів, а згодом Профкомів - професійних комітетів, які були під цілковитою контролею комсомолу, - як рівнож в різних допомогних організаціях і зокрема в спортивному клубі "Наука", в який то було включене майже все українське студентство.

Після приходу в Західну Україну німців - тут було урухомлено деякі Високі Школи, які одержали назву "Державні Фахові Курси" та дорівнювали своїм рівнем університетським і високошкільним студіям. Було відкрито курси: медицини, фармації, сільського господарства, лісництва і технічні.

22.червня 1942р. було покликано у Львові до життя, на місце СУС-у - Союзу Українського Студентства, який повстав зразу після відкриття ДФК, - нову студентську центральну організацію ОПУС - Об'єднання Праці Українських Студентів на чолі з. др.Богданом Лончиною, колишнім головою віденської "Січі".

Згідно зі своїми настановами прийнятими 24.червня 1942р., ОПУС мав дбати, щоби:

"1.Українські студенти правильно студіювали та поглиблювали споз знання;

2.Пізнавали себе і свою рідну і чужу культуру;

3.Підготувалися до того, щоби згодом зайняти чуйні позиції в українському громадському житті та вміло кермували тим життям" 4/.

В липні 1943р. при ОПУС-і існували такі студентські Громади: "Медична" /471 членів/, об'єднання техніків "Основа" /402 чл./, "Громада Студентів Агрономії" /212 чл./, об'єднання ветеринарів "Ватра"/119 чл "Громада Українських Студентів фармації" /104 чл./, "Громада Українських Студентів Інженерії" /80 чл./ .Разом ОПУС нараховував 1396 членів в своїй діяльності на цілу Генерал Губернію. Крім суто

3/.За листовним інтерв'ю з др.Т.Цюпорою, від 7. травня 1957р.

4/."Об'єднання праці Українських Студентів /ОПУС/ у Львові"/"Студентський Прапор", ч.1, 1943р., стор.30 - 32/.

станових студентських громад, при ОПУС-і діяли ще: УССК - Український Студентський Спортивний Клуб, студентський хор "Бандурист" та "Гурток Студенток" ім. О. Басараб. Неохоплених ОПУС-ом студентів було біля 600 5/.

З замітніших подій в житті західноукраїнського студентства слід відмітити відбуття Першої Всестудентської Конференції в листопаді 1942 під кличем "За нове, гарне, сильне українське покоління", Перший 3"їзд Українського Студентства Західної України в листопаді 1943р. Цей 3"їзд був призначений обговоренню питання - який тип студента повинна виховувати студентська організація. В резолюціях цього 3"їзду підмічено, що студентська організація має виховувати "студента-суспільника, але у синтетичному розумінні", цебто з поєднанням духової культури і практичного фаху. 3"їзд кинув два кличі, які мали унапрямувати працю студентства:

"1. За духове вироблення й сформлення студентства"

2. За солідаризм думки і діла в обличчі поваги хвилини" 6/

Окремі студентські Громади також вели свою діяльність під відповідними, питомими ім. кличами. Наприклад кличем медиків було:

"Дати українському суспільству не тільки добрих лікарів-фахівців, але й свідомих, активних громадян" 7/.

Великою популярністю користувався "Гурток студенток ім. О. Басараб" який багато уваги присвячував допомозі українським полоненим і робітникам в Німеччині. В одному дописі про цей гурток пишеться 8/ :

"Переживаємо бурхливі часи. Страшна недоля позбавила не одного даху над головою, не один втратив назавжди своїх найближчих. На наших очах мчаться поїзди робітників на чужину до нас долітають з відусіль вістки про маси полонених українців і їхню долю, ми бачимо власними очима безконечну кількість сиріт, хворих, вбогих не з власної вини, бачимо, як нужда, недуги й голод заглядають до хат наших найближчих. Чье серце зареагує на все це, коли жіноче спатиме?" 9/.

В часі війни відбулись, організовані "Студентським Прапором" тако два Авторські Студентські Вечорі у Львові - один у листопаді 1943р., а другий в березні 1944р., в якому брала участь поважна кількість початкуючих поетів і письменників 9/.

5/. А. Білинський : "3"їзд ОПУС-у у Львові" / "Бюлетень Централі Націоналістичного Об'єднання Українських Студентів", ч. 3., липень 1943р., Берлін, стор. 13/.

6/. Тамже. Стор. 14. Витяг з Підсумків I-го 3"їзду ОПУС-у.

7/. "З діяльності "Медичної Громади" / "Студ. Прапор", Львів, ч. 1., 1943р., стор. 33-35/.

8/. Тамже. "Гурток студенток", стор. 35-36.

9/. Тамже. Ю. Гаморак: "Студентський авторський вечір", стор. 42-44., "Краківські вісті", ч. 264 від 24. лютого 1948р. і ч. 60 від 19. березня 1944р.

Органами ОПУС-у були "Бюлетень ОПУС-у" і "Студентський Прапор", редагував др.Б.Лончина. "Студентський Прапор" ставив собі завдан-

"...Не відриваючись від громадського ґрунту, а навпаки, шукаючи з ним щораз сильнішого і глибшого зв'язку, відбудувати студентське вогнище, усунути ідейну розгубленість студентства, проспішити кристалізаційні процеси в його способі думання і дати студентському життю обрії трошки ширші, як це було до тепер" 10/.

В "Студентському Прапорі" появилось ряд цікавих статей на студентські теми. В одній статті, заторкуючи виховний ідеал студентства, йдеться, що ця праця повинна йти в двох напрямках - "в напрямі розвитку і тіла" і його праці над собою - "правдивим студентом є тільки старше студентство, що справді, в дослівному значенні цього слова, іє". В статті пишеться, що

"Праця у Високій Школі має дати студентові оту форму і отой зміст, що роблять його виконувати добре в самостійному житті якусь конкретну функцію" 12/.

Поза школою і своєю стислою ділянкою зацікавлення, студент повинен цікавитись багатогранними проблемами життя і його духовим змістом, на з високою освітою має стати в першу чергу т в о р ч о ю. Український студент має бути в майбутньому не лише добрим фахівцем, але й громадином-суспільником, патріотом та віддавати хоч частину свого вільного часу на працю серед своєї суспільності 13/.

В журналі було піддано критиці поділ між студентством і старши-тридцятих роках:

"Обидва покоління жили в двох різних світах думки й ідеї і не то що не толерували себе взаємно, але навіть більше - поборювали себе... Старші, що спочатку протестували, почали з часом поступатись перед молоддю, ба навіть віддавати керму громадського життя в її руки і приглядатись пасивно до всього, що робила молодь" 14/.

В сорокових роках студентство менш динамічне, менш активне і старший факт сильно осуджують, мовляв воно "малоідейне, матеріялістично гавлене, асуспільне". Створюється такий стан, що на студентів нарікають 30-их роках, як рівнож нарікають в 40-их. Значиться в "щось не в порядку. Причина цього лежить "в браку активного зацікавлення молоддю, го-

10/. "Переднє слово" /"Студ. Прапор", ч.1., 1943р., стор.1/.

11/. Б.Лончина: "Сучасне українське студентство, його праця і завдання" /"Студ. Прапор", ч.1., 1943р., стор.3-9/.

12/. Тамже.

13/. За вище цитованою статтею.

14/. Б.Лончина: "Старші і молодь" /"Студ. Прапор", ч.3., 1944р., 1/.

ловно ж студентською молоддю, з боку старших. Тому клич:

"За активний і безпосередній контакт молодих і старших" і звернення до старших:

"Сучасна хвилина більш рішучо, ніж колинебудь, кличе, щоб зайнявся тією академічною молоддю, жити її життям і думками, передавати їй досвід, контактуватися з нею, просити до себе і впливати до своїх осередків" 15/.

В часі великого тиску зі сторони німців - "Студентський Прапор" має відвагу ставити питання світогляду нового українця. Українець му- сить будувати свої вартості тільки на своїх основах, що їх треба шука- ти в українській національній традиції. В цьому напрямку висувається ці- лий ряд цікавих думок, серед яких три елементи правильного світогля- ду в а р т і с н о г о українця:

1. Національна традиція,
2. Етика й правопорядок.
3. Ідейний позитивізм" 16/.

В загальному студентство Західної України внесло багато нового в розвиток студентської думки та не зважаючи на постійні перешкоди зі сторони німецького окупанта, гідно продовжувало традиції українського студентського руху, в чому велика заслуга ОПУС-у і його керівників.

-----000-----

Напередодні другої світової війни українське студентство Букови- ни навчалось переважно на румунських університетах Чернівців, Букареш- ту і Ясів. Багато студентів перебувало закордоном, зокрема в Чехослова- чині, Австрії, Німеччині і Франції.

На терені Румунії діяв від 1929р. СУСОР - Союз Українських Студент- ських Організацій в Румунії. СУСОР діяв аж до 1940р. і був дійсним чле- ном ЦЕСУС-у 17/. Перед приходом більшовиків на Буковині існували сту- дентські організації - "Запороже", "Чорноморе" і націоналістичне сту- дентське товариство "Залізник". Ці три організації об'єднували понад 500 українських студентів. В Букарешті існувало студентське культурно- спортове товариство "Буковина", яке було зліквідоване щойно в 1944р.

В червні 1940р., з окупацією Буковини більшовиками, було зукраїні- зовано чернівецький Університет. Університет мав філологічний, біоло- гічний, геолого-географічний, фізико-математичний, хемічний та історичний

15/. Там же.

16/. Б. Козаченко: "До проблеми світогляду нового українця" / "Студ. Пра- пор", Ч. 6., Краків, 1944р., стор. 11-20/.

17/. А. Жуківський: "Українське студентство" / "Буковина" - її минуле і сучасне, Париж-Філадельфія-Дітройт, 1956р., стор. 771-772/.

факультети. Ректором Університету був наддніпрянець проф. Шульга 18/. За більшовицької окупації всяка діяльність СУСОР-у була заборонена, зате було створено при Університеті Профкоми і Факкоми, як це було зроблено рік раніше в Західній Україні. З поверненням румунів на Буковину в 1941 не було прояву жодного організованого студентського життя, зате подавляюча більшість студентства взяла участь в поході на Україну, чи то у формації "Буковинського Куреня", чи в похідних групах обидвох ОУН. Багато студентів-буковинців загинуло з рук німецьких окупантів. Великою подією в житті студентства Буковини часів війни, був розстріл румунами студентського діяча, члена ОУН - Дмитра Звізди, похорони якого перетворились в загальнонаціональний збиг українців Буковини, в якому взяло участь десятки тисяч народу 19/.

В Карпатській Україні існувала постійно, аж до приходу більшовиків в 1945р., Богословська Академія, яка, нажалі, не відіграла поважнішої ролі у відродженні Закарпаття. Затє колосальну роль відіграла Торгопельна Академія в Мукачеві, яка була інституцією середньо-вищого рівня з чотирирічним терміном навчання. Всі студенти Академії одержували справжнє національне виховання і багато спричинились до розбудови Карпатської України в 1938-39рр. В березні 1939р. майже всі студенти Академії брали участь в бйях з мадирами біля Сваляви. По програній Карпатської України, студенти й професори опинились в таборах інтернованих в Словаччині, а згодом розбрились по всіх європейських країнах, активно включаючись в організоване студентське життя. Згодом багато студентів брали участь в легіоні полк. Романа Сущка і в легіонах "Дружини Українських Націоналістів". В 1939р. при Академії існували Пласт, "Відродження", "Самоосвітний гурток", Т-во св. Володимира Великого та видавано студентський часопис "Тиса", який редагував І. Ірлявський 20/.

-----000-----

Українське студентство Центрально-Східних Українських Земель в часі другої світової війни не встигло всеціло виявити себе в студентських організаційних рямцях, але воно виявило надзвичайну силу живучости, надзвичайну активність та вміння в найбільш несприятливих умовах знаходити вихід з ситуації.

18/. Тамже. Д. Квітковський; "Освіта на Буковині", стор. 702.

19/. В. Шиманський: "Український націоналізм на Буковині" /Альманах "ОУН 1929-1954", На чужині. 1955р., стор. 223-224/.

20/. Листовне інтерв'ю з др. Петром Стерчом від 31. травня 1957р.

Останні місяці 1941р. були місяцями маршу українського студентства і професорів в напрямі створення українського національного шкільництва, від початкового починаючи, а на високому кінчаючи.

Даючи інтерв'ю одному українському кореспондентові, проф. Польницький, організатор шкільництва у Києві, говорив:

"Хай з еміграції якомога скоріше всі їдуть в Україну. З Західних Земель треба нам підручників і людей, які потраплять, внести новий націоналістичний дух в нашу молодь. Зате можемо Західним областям дати доволі, дійсно добрих, досвідчених фахівців до шкіл" 21/.

Таке ставлення справи вже в перших днях після відходу большевиків з Києва, було найяскравішим доказом соборності в серцях українців не на словах, а на ділах. Цю соборність й ідеї українського націоналізму, організатори шкільництва думали нести в серця учнів і студентів.

В жовтні 1941р. найкращі педагогічні сили Києва випрацювали т.зв. "Принципи будови української національної школи". В них між іншим читавмо:

"Виховання молодого покоління повинно бути глибоко націоналістичним, метою якого є виплекати гармонійний волевий тип українця, здатного до активного творчого життя. В такій людині має гармонійно поєднатись воля, характер, розум. Основною рисою націоналістичного виховання є національність і змістом і формою. Виховання повинно йти напрямом героїчної національної культури. Прагнення до героїзму /прометеївська саможертва в ім'я нації/ ось провідний напрям нашого націоналістичного виховання. В школі в усьому і у великому і в найдрібнішому повинен панувати національний дух, національна культура" 22/.

Багато уваги організації Високого Шкільництва в Україні присвячував Олег Ольжич-Кандиба, керівник ОУН на Центрально-Східних Землях України, як рівнож київська Українська Національна Рада, на чолі з проф. Миколою Величківським. Слідом за Києвом пішли всі великі міста України. Вже в короткому часі Україна покрилась сіткою Високих Шкіл, організовано спеціальні комісії по реорганізації шкільництва і видаванні нових підручників. Деякі Високі Школи навіть були налаждали зносини з Західними університетами 23/.

21/. "Краківські Вісті", ч. 12/459/, Краків, 23. січня 1942р.

22/. Там же. Витяги з "Принципів побудови української національної школи".

23/. Згідно з листовним інтерв'ю з бувшим Ректором Дніпропетровського Університету в 1941-42рр., проф. Іваном Розгоном, від 13. травня 1957г. - Дніпропетровський Університет вже вкоротці після відходу большевиків був налашдов з "язок з німецькими університетами Берліну, Ляйпцігу і Бреслява, від яких було одержано різні матеріали, зокрема організаційно-адміністративного характеру та системи навчання.

В останніх місяцях 1941р. і в перших 1942р. було відкрито на Україні такі Університети і Високі Школи, наперекір забороні німців 24/2

Київ - з кінцем вересня 1941р. було відкрито Університет, на ректора якого було призначено проф. Ярослава 25/, але вже вкортці наступили поважні зміни і ректором було назначено ренегата, проф. К. Штепу Політехнічний Інститут, в якому були об'єднані всі Київські Інститути /ректор - проф. Микола Величківський/ і який був розв'язаний німецькою владою 3. лютого 1942р., коли було арештовано проф. М. Величківського; Медицинський Інститут, який було відкрито 1. листопада 1941р. на чолі з директором - проф. О. С. Лазуренком. В склад Інституту входило три факультети, на ньому навчалось понад тисячу студентів 27/; Сільсько-господарський Інститут, було відкрито в лютому 1942р. з трьома відділами під керівництвом, спочатку проф. Сирціва, а згодом проф. Ф. Юркова; Музично-Драматична Консерваторія ім. М. Лисенка на чолі з проф. Остапом Лисенком, в якій було 40 осіб професорського складу 29/. Ця Консерваторія готувала нову зміну українських музик:

"Ці молоді 16-20 літні хлопці й дівчата грали із таким життям, таким розмахом і переконанням, що просто не хотілося вірити, що це учні і і ї року студій, а не готові артисти! Скільки дасться із цих талантів ще зробити. Мабуť при таких умовах чи не ще одно чудо світу" 30/.

В 1943р. студенти Консерваторії створили музично-драматичний ансамбль "Гроно" під керівництвом Г. Д. Затворного, який виступав в Києві і їздив в турне до українських заборонених в Німеччину 31/.

Харків - в останніх місяцях 1941р. був відкритий Університет, на чолі з доц. Х. С. Рябоконем і головою університетського правління П. Петренком. Навчання було почалось на факультетах - медично

24/. Після приїзду до Києва офіційного представника німецької влади проф. Ганса Коха, йому зложили візиту посадник столиці проф. О. Оглоблин і О. Ольжич-Кандиба. Проф. Г. Кох заявив тоді, що в Києві не може бути відкритий ні Університет, ні інші Високі Школи. Про цю візиту і заяву Г. Коха є таксамо згадка в "Краківських Вістях" ч. 229 /384/ від 16. жовтня 1941р.

25/. "Кр. Вісті", ч. 273 /428/ від 6. грудня 1941р.

26/. Усне інтерв'ю з проф. М. Величківським 31. травня 1957р.

27/. "Кр. Вісті", ч. 26 від 10. лютого 1942р. і ч. 88/535/ від 28. квітня 1942р.

28/. "Кр. Вісті", ч. 33 /480/ від 19. лютого 1942р. і ч. 58 /505/ від 20. березня 1942р.

29/. Там же.

30/. Репортаж др. Євгена Цегельського з його відвідин Консерваторії "Кр. Вісті", ч. 265/420/ від 27. листопада 1942р.

31/. "Нове українське слово", ч. 78/91/, Київ, 4. квітня 1942р., "Кр. Вісті", ч. 176/914/ від 13. серпня 1943р.

му, природничому, ветеринарному і сільсько-господарському, які в другій половині 1942р. виділились в самостійні Інститути 32/. Крім того в Харкові були відкриті - Консерваторія, з п'ятьма факультетами Художній Інститут, Санітарно-бактеріологічний 34/, Кооперативний 35/. Великою подією в житті харківського студентства і молоді були величаві святкування Крутянської річниці 1.лютого 1942р. 36/.

Дніпропетровськ - 22.вересня 1942р. був відкритий Університет на чолі з ректором проф.Іваном Розгоном, в склад якого входило 7 факультетів з 63 катедрами. В жовтні 1942р. університет було русифіковано, а ректором назначено росіянина проф.Малова. В першому році праці університету багато праці в його розбудову вклали проф.І.Розгін і др.Я.Самотковка, член ОУН, який вже вкортці був розстріляний німцями. 37/. Університет був покликан до життя спеціальну комісію, яка працювала на складанням словників - тлумачних і термінологічних 38/. Крім Університету, в Дніпропетровську був відкритий з кінцем 1942р. Інститут Інженерів Залізничного Транспорту, в склад якого входили чотири факультети та були відкриті два техніку - Залізничного Транспорту з п'ятьма відділами та Землепорядний. Разом на Інституті і на Технікумах навчалось в 1943 636 студентів 39/. З початком 1942р. в Дніпропетровську була відкрита Мзична Школа з сіма факультетами, на яких навчалось 115 учнів 40/. Дніпропетровськ був другим після Києва осередком, де було працювано систему шкільництва в Україні, згідно з якою в Україні мали бути чотирирічні початкові школи, гімназії /класичні і реальні/ та професійні школи 41/.

32/."Кр.Вісті", ч.165 /903/ від 31.липня 1943р. і ч.180/918/ від 18.серпня 1943р.

33/."Кр.Вісті", ч.12 /459/ від 23.січня 1942р.

34/."Кр.Вісті", ч.176 /914/ від 13.серпня 1943р.

35/."Нова доба", ч.85 /142/, Р.ІІ., Бердичів, 22.липня 1942р.

36/."Кр.Вісті", ч.93 /540/ від 5.травня 1942р.

37/.Листовне інтерв'ю з б.бувшим Ректором Дніпропетровського Університету, проф.др.Іваном Розгоном від 13.травня 1957р.

38/."Український Засів", ч.4., Харків 1943р.

39/."Миргородські Вісті", ч.9 /113/, Р.ІІ., Миргород, 11.жовтня 1942

"Український Вісник", ч.3 /85/, Р.УІІ., Берлін 14.червня 1942р., "Нове українське слово", Київ 21.вересня 1943р., "Краківські Вісті", ч.114 /561/ від 30.травня 1942р. і ч.139 /877/ від 1.липня 1943р.

40/."Кр.Вісті", ч.97/544/ від 9.травня 1942р.

41/."Кр.Вісті", ч.67/514/ від 31.березня 1942р.

Кам"янець Подільський - на місці Університету тут був відкритий Інститут з п'ятьма факультетами - педагогічним, агрономічним, медичним, ветеринарним і меховим. Найкраще був організований Учителський Інститут /чотирирічний/ на чолі з проф. Боніренком. Інститут мав чотири факультети і на ньому викладало десять професорів. На першому курсі навчалось 233 студенти. Багато в організуванні шкільництва Кам"янця Подільського допоміг молодий письменник, член ЦН, Микола Чирський. 42/.

Одеса - яка була передана німцями руманам, вже з кінця 1941р. стала поважним студентським осередком. Тут було відкрито Університет з російською і румунською мовами викладання, на якому українське студентство мало змогу студіювати, крім практичних фахів, також філософію і правничі науки. В Одесі були ще відкриті - Висока Технічна Школа, Консерваторія, Академія Мистецтв та Духова Семінарія. В Одесі були заборонені студентські організації, зате студенти працювали підпільно і домагались викладів українською мовою в університетських властей. 43/.

Херсон - з кінцем 1941р. і з початком 1942р. тут було відкрито шість високих шкіл: Морську /235 студентів/, Сільсько-господарську /165 студ./, Машинобудівництва /162 студ./, Автошляхову /144 студ./, Музичну /96 студ./, Електричну /541 студ./ 44/.

Полтава - тут деякий час працювали Інститути - Сільсько-господарства, Кормів /з 45 науковими співробітниками та дослідниками/, Ветеринарно-Бактеріологічний та Професійна Музична Школа ім. М. Лисенка. Громадянська активність молоді й студентства була зосереджена в Театрі Молоді, який мав хорошу секцію /30 осіб/ і балетну групу 45/.

Вінниця - восні 1941р. тут був відкритий Медичний Інститут, на якому вели виклади 9 професорів, 9 доцентів і 16 асистентів. В 1942р. на Інституті навчалось 290 студентів /крім того Інститут

42/."Кр.Вісті", ч.68/515/ від 1.квітня 1942р. і ч.13/460/ від 24.ліпня 1942р.

43/."Кр.Вісті", ч.258-9/996-7/ від 17.-18.листопада 1943р., ч.161 899/ від 27.липня 1943р., ч.249 /987/ від 6.листопада 1943р., "Наступ", ч.48/225/, Р.УІ., Прага 28.листопада 1943р., Лев Шанковський: "Похідні групи ОУН"/"Український Самоостійник", ч.13/375/, Мюнхен 24.березня 1957р./.

44/."Український Вісник", ч.3/85/, Берлін 14.червня 1942р., "Кр.Вісті", ч.215/662/ від 29.березня 1941р.

45/."Український Вісник", ч.16/115/, Р.УІІІ., Берлін 8.серпня 1943р., "Кр.Вісті", ч.74/521/ від 12.квітня 1942р., ч.241 з 1942р.

пустив 84 студенти/, а в 1943р. було прийнято на всі п'ять курсів 262 студенти. Поруч Інституту у Вінниці були відкриті Технікуми — Медичний з двома відділами/, енергетичний, будівельний /з двома відділами/ 46/. а заочному відділі Педагогічного Інституту навчалось 30 студентів 47/.

Крім цього Високі і Вищі Школи були відкриті:

В Житомирі — Сільськогосподарська Висока Школа /директор — проф. Кавалерідзе, 25 викладачів/ і Лісничка 48

В Ніжині, Сталіно, Сумах — Медичні Школи /Медінституту/ 49/.

В Умані — Фармацевтична Школа /в 1942р. в ній навчалось 221 студентів/ 50/.

В Дубні — Вищий Музичний Інститут ім. Леонтовича 51/.

Високе і Вище Шкілництво в Україні 52/ в часі німецької окупації було спрямоване в тих напрямках, яких брак фахівців відчувала окупаційна влада. Таке Високе Шкілництво мало ясне завдання обезголовити українську націю — духово, а її інтелігенцію вишколити на звичайних обезуховлених техніків. Не зважаючи на таку німецьку високошкільну політику в Україні — українські професори у своїх викладах, навіть практичних дисциплін, старались якнайбільше вщепити в наше студентство дух українського здорового патріотизму й ідеї українського націоналізму. Всі погляди західних українців і надії німців на те, що більшовики всецільно були національну свідомість в українському народі — показали цілком зовсім протилежне: український народ немов ожив і в найбільш несприятливих умовах відроджував всі ділянки українського культурного життя. Основи в яких доводилось творити це нове життя в Києві:

"...Кожної ночі розстрілюють сотки людей, винних чи невинних. Була маса саботажів і підпалів. Вдень перед тим вилетіла

-
- 46/. "Нова Доба", ч. 85/148/, Бердичів, 22. липня 1942р., "Український вісник", ч. 16/115/, Берлін, 8. серпня 1943р., "Кр. Вісті" ч. 236 з 1942р., ч. 206 /944/ від 17. вересня 1943р., ч. 200/933/ від 10. вересня 1943р., 47/. "Український засів", ч. 4., Харків, 1943р.
48/. "Кр. Вісті", ч. 68/515/ від 1. квітня 1942р., ч. 200/938/ від 10. вересня 1943р.
49/. Там же., "Нова Україна", ч. 106/420/, Полтава, 27. червня 1943р.
50/. "Миргородські вісті", ч. 9/113/., Р. II., Миргород, 11. жовтня 1942р.
51/. "Кр. Вісті", ч. 19/465/ від 1. лютого 1942р.
52/. Я свідомо докладніше, в цьому розділі, зупиняюсь над станом Високого Шкілництва в Україні в часі німецької окупації, як над самою діяльністю студентства і серед нього, з огляду на те, що багато студентів, про яких я зібрав багато цінного матеріалу, або залишилися на Рідних Землях, або їхні рідні там перебувають. — О.З.

Успенська Церква Лаври - в білий день, дещо перед тим, ви-
летіла Міська Дума в самому центрі міста. Після п'ятої в
місті не вільно було ходити. Хто ходив, того стріляли на
місці, не легітимуючи. На всіх мурах відозви, наприклад та-
кого змісту: "Сьогодні за один саботаж розстріляно 300 ме-
канців міста Києва. Це тільки попередження. Кожний мешка-
нець є співвідповідальний за кожний саботаж..." Наслідко-
було, що люди боялися виходити з домів - ану, візьмуть як
раз мене і розстріляють" 53/.

Іє зважаючи на такі жалюгідні обставини - народ зберіг свою жи-
в:

"Не дивлячись на нечуваний большевицький гніт, знищення
цілих поколінь, потоки крові, пекельні муки, що їх виніс ук-
раїнський народ і які може описати хіба лише геніальний
Данте, - нація все ж зберегла велику життєздатність, висо-
кий потенціал до творчої, продуктивної праці" 54/.

Коли прийшов посилений терор німецького окупанта - студентство
підпілля. Творяться тайні студентські гуртки обидвох ОУН по всіх
их і Вищих Школах України від кінця 1941р. В Києві організують та-
ртки - молодий Багазій, Іван Котик, а їм в допомозі новоприбулі
ко Антонович, Олег Жданович, Олег Лашенко та ціла група націоналіс-
кі були розстріляні з початком 1942р. - Олена Теліга, Іван Рогач,
Рошко-Ірлявський, Я. Оршан-Чемеринський, Петро Олійник, і інші.
Керівним чинником в підпіллі ОУН на Центральних і Східних Землях
ни були студенти. В розгарті молодого життя, за працю, яка давала о-
лення гинуть студенти - члени обидвох ОУН на просторах землях Над-
янщини:

Др. Ярослав САМОТОВКА, викладач на Дніпропетровському Університеті
ний керівник ОУН, організатор студентства, гине в Дніпропетровську
Теодор НАЙДИЧ, студент віденського Університету, гине в Кривому Ро-
Роман АНТОНЯК, студент даншінгської Політехніки, гине в Кривому

Петро КЛЮЧЕВСЬКИЙ, студент берлінського Університету, гине в Донба
Іван БІЛИК, студент Берлінської Політехніки, гине в УПА на Вінничч
Теодор ГРИЦІВ, студент берлінського Університету, гине в Шаріюполі
Богдан МАЗЯР, студент віденського Університету, гине в Кременчузі
Володимир ВЕРЕЖАК, студент краківського Університету, гине в Креме

Павло ДЛЯБОГА, студент перемиської Теології, гине в Кременчузі.
Надя МОЙЛЕНКО, провідниця юнацтва ОУН, гине в Кременчузі разом з
і дівчатами і юнаками.

53/. Уривок з листа О.Б. від 12. грудня 1941р. до І.Ж. і його то-
ів-гімназистів в Модржанах /чехія/.
54/. "Голос Полтавщини", ч. 54/234/, Полтава, 10. червня 1943р.

Дарія: ТУЗАР-ЧЕМЕРИНСЬКА, студентка паризької Сорбони, гине в Києві
Ярослав ОРИАН-ЧЕМЕРИНСЬКИЙ, студент паризької Сорбони, гине в Києві
Антоніна СУХОВЕРСЬКА, студентка чернівецького Університету, гине в Києві.

Ю.ДІДІВ, Т.ПАНЧУК, Віктор КУЛІШІР, студенти-букоринці, гинуть в Києві
Юрко БОРОШ, КОБРИН, Іван РОШКО-ІВЛІВСЬКИЙ, Іван ЮГАЧ, закарпатці, студенти мукачівської Торговецької Академії, гинуть в Києві.

Іван КОШИК, студент, родом з Попельні на Київщині, який мав перебрати пост Провідника Референтури Молоді ОУН, гине в Києві.

Молодий БАГАЗІЙ, син професора Багазія, садника Києва, студент, організатор київського студентства, гине в Києві.

Теодор ЛІЧМАН, студент з Дніпропетровська, організатор підпілля ОУ в Ворошиловграді і Маріуполі, гине в концтаборі Дахав.

"Юля", "Лисенко", студенти, організатори підпілля в Дніпропетровську гинуть в Дніпропетровську.

"ЦИГАНКА НЮРА", студентка, організаторка підпілля, гине в Донбасі.

Володимир ГРІНЧЕНКО, десятикласник, провідник молоді ОУН в Донбасі який вдержував зв'язки і доставляв підпільну літературу хвалений болшевиками "Молодій гвардії" і її керівникови, українському патріоту Олега Кошовому, гине в Донбасі.

ЯЦЕНЮК-ВОЛИНЕЦЬ, студент, організатор студентства і "Січей" на Житомирщині, гине в УПА.

Валентин МОВЧАН, Володимир КРАВЧЕНКО, Микола КРАВЧЕНКО, студенти, активісти ОУН, гинуть від німецького окупанта.

60 СТУДЕНТІВ І СТУДЕНТОК Київського Університету гинуть взимку 1941-42р. в Києві.

ТИСЯЧІ СТУДЕНТІВ Наддніпрянщини, відомих і невідомих, гине по німецьких тюрмах і концтаборах 55/.

Студентство Наддніпрянщини під німецькою окупацією /як і раніше його попередники - під большевицькою/ стало справжнім і дійсним авангардом у всіх найбільш небезпечних починаннях обидвох ОУН. Студентство було авангардом у відродженому житті Наддніпрянщини. Воно творило і організувало підпілля, культурне життя, шкільництво. Воно стало втіленням відродженої нації і таким залишиться назавжди. Понад всі сподівання, деяких "пророків" і "аналізаторів" - воно виявило безмежний патріотизм і вірність ідеї визволення України.

55/. Листове інтерв'ю з п. Євгеном Стаховим від 1. червня 1957р., з др. Петром Стерчом від 27. квітня 1957р., проф. Леоном Шанковським від 1. травня 1957р., Альманах "ОУН 1929-1954", На чужині 1955р.

Українське еміграційне студентство, яке навчалось на Високих Школах Німеччини, Австрії і Чехії було зорганізоване в НОУС-і – Націоналістичній Організації Українських Студентів, яка повстала 24.квітня 1941р. в Берліні на чолі з Василем Рудком 56/. Провід НОУС-у складався з молодих націоналістичних діячів, які внесли багато нового в своїй статтях, зокрема в "Бюлетеню НОУС-у", в духове життя студентства. В найбільш критичних роках, коли розкол в ОУН сильно відчувалось і в студентському еміграційному середовищі, НОУС зумів зберегти організаційну єдність студентства та не допустити до занархізування його. Провід НОУС-у відмічує дві періоди в своїй діяльності – п е р ш и й від початку 1941р. до кінця 1942р., коли НОУС впроваджував в життя свої нові принципи, а бувші самостійні студентські організації, члени ЦеСУС-у переходили на становище філій НОУС-у. В цьому періоді вся праця НОУС-у була оперта майже в цілості на студентах-націоналістах з ОУН, які перебрали на себе тягар впровадження правопорядку в студентське життя. В д р у г о м у періоді – від кінця 1942р. до початку 1945р., Провід НОУС-у звернув особливу увагу на оцінку попереднього наставлення студентства та його ідеологічної спрямованості. Розбиття ОУН спричинило критичну оцінку минулого та заставило студентських діячів призадуматись над поглибленням і поширенням нового духового змісту та надати йому світоглядного-виховної праці студентського еміграційного середовища.

В 1944р. в склад НОУС-у входило 7 філій: УАТ "Січ"-Відень /285 членів/, УАТ "Січ"-Грац /45 чл./, Українська Академічна Громада – Прага /135 чл./, УСГ "Оснора"-Данцінг /28 чл./, УСГ "Мазепинень"-Берлін /83 чл./, УСГ "Чорноморе"-Бресляв /40 чл./, УСГ "Ватра"-Ляйпціг /24 чл./ та 3 делегатури: Дрезден /10 чл./, Інсбрук /9 чл./, Мюнхен /7 чл./. Разом в системі НОУС-у нараховувалось 661 членів.

За фахами членство НОУС-у поділялось так: медицина й дентистика – 30%, техніка – 20%, торгівля – 15%, мистецтво – 7%, право та суспільні науки – 7%, філософічні – 6%, ветеринарія – 6%, сільське господарство – 4%, природничі науки – 2,5%, богословія – 1%. Розподіл за територіальним походженням: вихідці з Західної України – 82%, зі Східної України – 7%, емігранти – 11%. Розподіл за соціальним походженням: діти інтелігентів – 58%, селян – 32%, робітників – 10% 58/.

56/. Богдан Цимбалістий: "Національна /до 1. Конгресу: Націоналістична/ Організація Українських Студентів в Німеччині /НОУС/", рукопис, стор. 2-3.

57/. Тамже, стор. 5.

58/. Тамже, стор. 9.

До першого Проводу НОУС-у входили: В. Рудко, А. Козак, Б. Цимбалістий, М. Ліщинський, І. Лисяк-Рудницький, О. Прицак і Є. Пизюра.

13. січня 1945р. відбувся в Берліні Перший Конгрес НОУС-у, на якому змінено назву - Націоналістична на - Національна Організація Українських Студентів в Німеччині. До нового Проводу було обрано: Є. Пизюру /Підник/, Б. Цимбалістого, В. Шкудора, М. Ліщинського, О. Прицака, І. Лисяка-Рудницького. Цей новий Провід діяв аж до кінця війни, а після - його члени включились в студентське організоване життя порослої Західної Німеччини.

Від самого початку своєї діяльності Провід НОУС-у поставив натиск на розбудження серед студентства самостійної думки, зацікавлення суспільними питаннями та на критичний підхід до українських політичних потягнень. Поставлено натиск на дискусію, яка мала активізувати студентство та допомогти йому пізнати різні складні питання українського суспільного життя. За конкретною працею між студентством злагіднювалися політичні тертя і воно, з кожним місяцем воєнних років, становило все більш дружню студентську родину, з форуму якої зникали всякі непорозуміння та ворожнеча. Воно, з новим підходом та поглибленням свого духового змісту, все більш відчувало потребу правопорядку та осуджувало різні анархістичні прояви, які завжди руйнують організоване життя.

Велику роль відігравав в житті українського еміграційного студентства, "Бюлетень НОУС-у", який ставив собі завдання:

"...Давати студентській спільноті за кордоном зміст /який можна постройти лише цілою низкою далекойдучих рішень/, які/ не тільки римагають особливого зору для проблем життя, не тільки відваги йти на ризик і стояти на позиції, але теж відповідальності на дальшу мету, що не в'язана дрібними формулками т.зв. прилюдної опінії, а є цілком вито зорієнтована на засадничі ідеї..." 59/.

"Бюлетень НОУС-у" ставив на перший план

"...культ проблемовості в баченні речей, культ упорядкованої думки...культ звичайної і ще більше - кованої прози, вона є чинником, що вносить порядок і дисципліну в процес і продукти думання, кличе на перший план тих, що відповідали б щонебудь розуміють" 60/.

Редактори "Бюлетеню НОУС-у" були переконані, що він - "стає почат

59/."У дорогу", вступна стаття /"Бюлетень НОУС-у", ч.1., Берлін, травень 1943р., стор.1-2/.

60/.Василь Рудко: "Станиця непопулярних рішень" /"Бюлетень НОУС-у" ч.6-8/11-13/, червень-липень 1944р., стор.22-32/.

ком нового духового ферменту", постане тоді "коли в нашій суспільності Заходу і чужини запанувала розтіч і зневіра у кожне спільне діло", в наслідок чого треба багато зусиль, "щоби на розораному ґрунті ставити наново у п р я м о м у змаганні, позитивний духовий зміст та дати бодай окромний початок живого духового процесу серед студентства за кордоном" 61/.

В "Бюлетеню НОУС-у" широко обговорювалось та дискутувалось такі питання, як співпраця зі старими, "авангардність студентства" / чи є студентство авангардом нації, чи ні?/, духовість студентства "тридцятих років", відношення до чужини, принципи провідництва в студентському організованому житті. В "Бюлетеню НОУС-у" було піддано критиці і переоцінці майже всі цінності, які були панівними до годі в студентському середовищі. Про "обов'язки", на яких було передне багато побудовано в суспільному житті, пишеться:

"Світ виглядав би блідо, якщо опріч обов'язків не було б в одиниць і спільнот радісної спонтанності, зривів, ентузіазму" 62/.

Події, які мали місце в українському суспільному і політичному житті в 1940-41рр. залишили сильний слід і серед студентства, серед якого помічалась:

"...засаднича зневіра в етичну спроможність товариша. Це одно з найприкріших явищ суспільного життя, коли постійне, глухе і ніякими конкретними причинами не обґрунтоване недовір'я до другого стане вирішним моментом життя. Як може опанована цим анонімовим негативізмом молода людина мати зрозуміння для наших історичних традицій, отже як може здобутися на довір'я до тих померлих постатей, яких вона не оглядала власними очима, якщо вона не всилі здобутися на довір'я до свого товариша праці й молодих літ?!" 63/.

Цікавий був клич НОУС-у, який яскраво характеризував відношення студента до його студентської організації:

"Життя в студентській спільноті не є перешкодою для студентської одиниці, але органічним доповненням її особистих трудів і зусиль. Обов'язок нас усіх є все робити, щоби суспільні вимоги до кожного стратили характер прикрого тягару, якого хочемо позбутися. Треба все робити, щоби участь в студентському житті лишилась на пізніші роки ясним спомином спільних зусиль і дружби" 64/.

Не зважаючи на надзвичайно несприятливі умови, українське емігра-

61/. Там же.

62/. Василь Рудко: "На переломі" - заваги до проблематики сучасного українського студентства" / "Бюлетень НОУС-у", ч. 1., травень 1943р., стор. 2-7/.

63/. х х х : "До питання внутрішньої структури НОУС-а" / "Бюлетень НОУС-у", ч. 2., червень 1943р., стор. 7-12/.

64/. Клич в "Бюлетені НОУС-у", ч. 4-5., листопад-грудень 1943р., стор.

ційне студентство дало українській визвольній боротьбі багато цінних одиниць, які виявили велику силу духа, неперевершений героїзм, самопосягати, які з великим ентузіазмом покидали чуді високі школи і кидались у вир праці і боротьби, жертвуючи всім, що лише мали найдорожчого в житті, в розумінні і свідомості, що українська справа потребує їхнього розуму і серця. Ця частина студентства, яка продиралась нелегальними шляхами на простори широкої України і яка включалась в боротьбу українського народу за свободу — була найкращою з усіх, бо в хвилину великої потреби йшла туди, де її найбільш бракувало. Тому й ті студенти були справжніми продовжувачами світлох традиції українського студентства, яке завжди найскоріше відгукувалось на клич нації.

Еміграційне студентство, яке залишалось продовжувати своєї студії, спромоглося, таксамо в надзвичайно несприятливих умовах, поширити і поглибити студентську думку. Ця думка залишила помітний слід на духовому житті сучасного студентства. І хоч не всі, проповідовані НОУС-ом ідеї спалились сучасним студентством, все ж вони внесли багато позитивного в дальший духовий розвиток нашої студіюючої молоді і навіть нашого цілого суспільства.

-----ООО-----

В дуже складних обставинах доводилось діяти світовій централі українського студентства — ЦеСУС-ові 65/ — Центральному Союзові Українського Студентства, який в довоєнні роки користувався серед студентства українського громадянства і чужинців — великим авторитетом. Переломовим моментом в діяльності ЦеСУС-у став його останній, передвоєнний Конгрес, який відбувся 17-18. червня 1939р. у Відні і на якому вже було обговорено становище ЦеСУС-у і членів його Управи на випадок війни. Було прийнято рішення, що на випадок перервання зв'язків члени Управи ЦеСУС мають діяти самостійно і виступати в його імені всюди там, де цього вимагатиме українська національна рация і добро українського студентства. На випадок війни ЦеСУС мав залишитись вповні нейтральний, щоб не дати приводу нашим ворогам по обидва боки фронту застосовувати репресії супроти українських студентів. Тому протягом цілої війни ЦеСУС залишився, незважаючи на постійні переслідування, на незалежних позиціях. В зв'язку з неможливістю координувати працю всіх студентських організацій, він передав всім крайовим централам якнайширші повноваження, діяти самостійно. Від перших днів війни ЦеСУС приймав постійні удари зі сторони німецьких властей, які вимагали від нього декларації лояльності, чого їм ніколи не вдалось одержати, а навпаки ЦеСУС різко заперестував перед ними за прилучення Західної України до Генеральної Губернії. В обставинах

нах постійного тиску праця ЦеСУС-у була зведена до напівлегальних форм, але його авторитет і символічність якості студентських традицій, залишилися незмінними в очах всього студентства і української суспільності.

З приходом німців в Україну, НасУСОН - Національний Союз Українських Студентських Організацій Німеччини, не мав змоги поширити своєї організаційної системи на нові терени, тому справою організування студентства зайнявся ЦеСУС. Зразу до Львова прибув уповноважений ЦеСУС-у на українські землі Кость Мельник, який згодом перебирав відання студентськими справами на Центральних і Східних Українських Землях. Представником ЦеСУС-у на Західну Україну став др. Бождан Лончика, який опісля став Провідником ОПУС-у.

Передчасна смерть останнього, обраного в 1939р., Президента ЦеСУС-у інж. Дмитра Равича /4 червня 1942р./ помітно відбивається на дальшій його діяльності. і став майже неможливою, коли вкоротці гине почесний Президент ЦеСУС-у др. Ярослав Барановський у Львові, а нового Президента ЦеСУС-у Клявдія Білинського і референта міжнародних зв'язків Костя Мельника арештують німці, а другий заступник Президента Михайло Качмар гине під Бродами. Не зважаючи на ці болючі втрати - ЦеСУС діяв далі, він не був ні ліквідований, ні розв'язаний. Його практичні функції перебирав НОУС, який мав статус легальної організації і легального речника та представника українського закордонного студентства. Після років лихоліть і невіджалуваних втрат ЦеСУС відновив свою діяльність на еміграції і не зважаючи на короткотривале розбиття і створення нової студентської централі з подібною назвою - він зумів довести до об'єднання обидвох централей в 1947р., чим було привернено єдність студентського руху і збережено авторитет ЦеСУС-у, як найвищого репрезентанта українського студентства на чужині. 66/.

-----000-----

Роки 1939 - 1945 - це найтяжчі роки в житті українського студентства за цілу історію його організованої діяльності. Не зважаючи на найбільш несприятливі умови, студентство зуміло віднайти себе, знайти форми орга-

65/. В 1945р. в Мюнхені /Німеччина/ було створено нову студентську централю, т.зв. ЦЕСУС з великим "Е" /"Еміграційний"/. В 1947р. на об'єднанню з "ізді обидвох централей прийнято компромісову назву - збережено первісну назву - Центральний Союз Українського Студентства, залишаючи "Е" стор. 69-73/, Писемне інтерв'ю з др. М. Антоновичем від 21. травня 1957р. і з інж. Аркадієм Жуковським від 29. травня 1957р.

нізованого життя та стати не маловажним чинником в загальному укладі українських суспільно-громадських сил.

Війна розбила або сильно надтербила всі українські студентські організації, але завдяки живучості нашого студентства — на їхнє місце повставали нові. Завдяки ЦеСУС-ові серед студентства панував правопорядок і була збережена організаційна єдність студіюючої молоді України і закордону. Найбільшого удару зазнало студентство в зв'язку з розколом ОУН, з якою воно було цілий час споріднене і визнавало націоналістичну ідеологію. Розкол ОУН вніс розбрат, самопоборквання і безсенсову нічим неоправдану внутрішню боротьбу, як і нічим не був і не є оправданий сам розкол. Але й цей удар студентство вже вкоротці перебороло і зуміло в своїй подавляючій масі піднятися понад всі спори і непорозуміння та спільно працювати для української справи. Великим недотриманням в праці організованого студентства було замале звернення уваги на поширення студентського організованого руху на Наддніпрянщині, не зважаючи на те що в роках 1941 — 1945 там студіювало і навчалось біля 10. тисяч молодих. Болів цими справами Олег Сльжич і він схилився до пропозиції перенесення ЦеСУС-у до Києва. В цьому напрямку були пороблені деякі кроки, але ще скорі німецькі удари унеможливили зреалізувати цей задум. Самопоборквання в українському самостійницькому таборі відпихало деяких студентів від українства. І тому не диво, що деяка частина студентства, зокрема його провідний актив, зразу після розколу ОУН, почало піддавати критиці майже всі дотеперішні надбання, дошукуватись причин трагічного стану. Студентство бажало вийти з тупика, з кризи в якій воно опинилось. Дехто дошукувавсь причин зла в студентському Львові тридцятих років, в системі думання і сприймання життєвих проблем. Студентство йшло по лінії переоцінки дотеперішних вартостей, гололених ідей, які в багатьох випадках були нічим іншим, як звичайним фразерством і декларативністю 67/. Спонтанні і хвилені спалахи могли бути розраховані лише на дуже короткий час. При таких "спалахах" ламалась декларативність і фразеологія і їх не було чим заступити, на місце псевдо-змісту духового життя приходила порожнеча. Студентство шукало за новим змістом свого життя, але його було важко віднаходити, тому в багатьох випадках приходила зневіра й заломання.

67/. До писань такого характеру ми зараховуємо багато праць Д. Донцова /хоч багато в нього є також наскрізь позитивних моментів/ і тих молодих львівських студентських публіцистів, які до переборщення захоплювались багатьма чужими західними зразками. Наприклад сторінки "Студентського Вісника" заповнювано цитатами про "нову Європу" і "нові порядки" в 1938 і 1939рр. /Зокрема під тим оглядом цікава стаття "За обличчя Нової Європи", "Ст. Вісник", ч. 1/7/, Р. II., Львів, січень 1939р. стор. 2

Воєнні події не дали змоги українському студентству Рідних Земел проаналізувати все минуле з-перед десяти років, але воно відчувало всією силою своєї душі і то студентство обидвох ОУН, що ідеологія студентства тридцятих років, яка була далека від справжньої націоналістичної ідеології - є несприйнятлива серед нового покоління студентської молоді, яке не хоче починати історії від себе, а яке хоче лише бути продовжувачем тих світлих українських традицій, які були конструктивно-творчими в нашої історії, а не руйнуючо-вбивчими. В практичній зустрічі з життям і життєвими проблемами, бувавсь ґрунт для праці нової націоналістичної генерації /не важно в яких угрупованнях вона опинилась/, яка відкидає боротьбу з батьками, проголошуючи два ключі, які й по сьогодні надають їй зміст - "З батьками" і "До джерел". Студентство воєнних років відкинуло ідею "духових випоків" і віднаходило ідею думання і допознання справ до логічного кінця. З виходом на чужину воно поповнилось багатьма новими елементами принесеними студентством Наддніпрянщини. Все проповідування деструктивної ідеології, що приносило анархізування студентського життя, скоро зникло, як пережиток минулого, і на його місце приходив скоріше, чи пізніше, але все ж приходив, правопорядок, за який завжди тужило здорового-думаюче студентство, яке вміло і вміє сприймати життя відкритими очима. І тут виявились здорові елементи українського націоналізму, який став цінністю цілого українського народу і всіх його самостійницьких груп, націоналізму очищеного від всяких зайвих домішок, доповненого набутим досвідом та умінням в студентстві конфронтувати різні погляди, різні ідеології, кермуючись завжди, при цьому, національною солідарністю та українською національно-державницькою працею.

Осип ЗІНКЕВИЧ

Софія Ліда Скочиляс
/УСГ - Філадельфія/

Українське культурне і суспільно-громадське життя

Українська проблема є центральним питанням сходу Європи. Без її розв'язки не мислиме є впорядкування східно-європейської проблематики. Тому розв'язка українсько-східно-європейських проблем є рівнозначна зі загально-європейським поступом. Бивчення й пізнання минулого України - творчого життя її народу, поглиблює не лиш наш горизонт, але збуджує подив та пошану до його творчого генія.

Незвичайно цікавим періодом в історії України є часи німецької окупації. Серед жахливого терору та в самому пеклі війни, яке перекочувалося українськими землями, народ виказав стільки живучости у творенні культурних і мистецьких цінностей, вийшовши з воєнного горнила духово незломаним - що вказує на його національну й державницьку зрілість. Близьче пізнання подій тих часів є для українського інтелігента важливе і потрібне. Воно знайомить нас, серед якої твердої дійсности проходило культурно-освітнє життя народу. Воно загартовує нас, та вказує, що і серед найжорстокіших днів можна і треба діяти та творити.

Аналізуючи події цих часів, зауважуємо, що роля України в культурному житті сучасности й майбутности є незвичайно важлива. Ідеється тут про синтезу, що є бажанням культури цілої європейської раси, а саме привернення гармонії між людиною і природою. Це без сумніву було в минулому на Заході, але тепер пропало. Україна є останнім шматком Європи, що пригожий для великого експерименту - для розв'язки західно-європейської культурної кризи. Український нарід є немов покликаний, щоб вможливити поворот західної культу-

ри на простори Сходу. Україна призначена до цього синтетичного завдання. Український народ - релігійний аж до останніх глибин свого серця. Він відкидає все, що бурить, що розкладає, що нищить. У нього проявляється завжди творча любов. Для підтвердження повищого, наведу вірш Олени Теліги, розстріляної німцями:

Я руці, що була не пробачу.
Не для мене переможний бич!
Знай одно: не каюсь, не плачу,
Ні зітхань не маю, ні злоби.
Але навіть за твою шпіцруту
Стріл затрутних я тобі не шлю,
Бо не вмію замінять в отруту
Відгоріле, соняшне люблю.

Це характеристичне для духа української нації, що він не кається бо і діла його чисті, не плаче і зітхань не має, бо століттями пив чашу горя, але в нього немає злоби, не посилає і підступних затроєних стріл, бо над його почуваннями домінує всечиста соняшна любов до волі і правди.

У цьому рефераті даю лиш перекрій культурно-суспільного життя українського народу в часі другої світової війни. Це лиш головний хід думок на те, щоби спрямувати нашу увагу на ґрунтове перестудіювання цих справ. Годі охопити в короткому рефераті всі прояви української культурної творчости й суспільного життя.

У вересні 1939р. Німеччина розгромила Польщу. Західно-українські землі в більшості окупували большевики. Частина української інтелігенції емігрувала на захід від лінії Сян, Солокія, Буг, яка стала німецько-большовицьким кордоном. На землях, що опинилися під німецькою окупацією /Посяння, Лемківщина, Холмщина, Полісся/ було біля 16. тисяч квадратних кілометрів та 1.200.000 на-

селення, в тому біля 700.000 українців. Цю українську масу національно і культурно підсилило майже 20. тисяч емігрантів, що втікли з Галичини і Буковини перед більшовиками. Осередком української політичної еміграції, а в парі з тим і культурного життя - став Краків. Українські маси виявили інтензивний потяг до самоорганізування. Тому, що тоді велась війна і німці не толерували ніяких політичних проявів, українські громадські організації почали розбудовувати культурне життя, бо це було в тодішніх часах до певної міри можливе. Спонтанно повстають сотні українських шкіл, відновляються "Рідні Хати" на Холмщині і "Просвіти" на галицьких теренах. В квітні 1940р. зорганізовано Український Центральний Комітет /УЦК/, який у червні під тиском Американського і Міжнародного Червоного Хреста німці затвердили, як допомогово-харитативну інституцію для українського громадянства.

В 1941р. УЦК розбудував 27. своїх філій і 33. делегатури. Відновлено кооперацію "Сільський Господар" і "Український Банк". Густа мережа українських шкіл, дитячих садків і виховних інституцій вкрила ці терени. Переведено 160. курсів та вишколено 4.500 вчителів для дитячих садків. Понад 2.000. садків охопило 114.000 дітей, 911. українських шкіл і 994. учителі охоплювали 91.310 дітей. Повстали середні школи в Ярославі, Холмі, а вчительські Семінарії - у Криниці та Грубешові. Позашкільну освіту доповнювали т. зв. "Українські Освітні Товариства" /УОТ/, на місце німцями заборонених "Просвіт". Число цих товариств виносило біля 4.000. Все це сильно причинилося до піднесення національної свідомости населення. У Кракові зорганізовано Українське Видавництво, що видавало книжки та часописи.

22.червня 1941р. німці пішли війною на Советський Союз. Українському народові здавалося, що під німецькою окупацією можна буде

легше жити. Однак німецький нацистський світ поставився до нас наскрізь негативно. Ми мали впасти одні з перших жертвою "іберменшів" і то мабуть і фізично, щоби зробити місце на нашій землі для їх постійного поселення. Всі змагання українського народу не лише в політичній площині, але навіть в культурно-освітній були жорстоко нищені німецьким окупантом. Та мимо цього всього живучість українського народу, його творчість і розбудова культурного життя є подивугідні.

Німці своєю економічною політикою, зокрема стяганням надмірних контингентів харчевих продуктів виголоджували край. З окрема дошкульний голод був у містах. І серед цього голоду і холоду український науковець писав свої твори, український вчитель організував і працював у школах, український письменник і журналіст видавав книжки і часописи, а навіть діяв український театр і опера. І знов для характеристики цих часів наведу вірш Юрія Клена, з поеми "Попіл Імперій":

"Ночами стій в черзі по хліб,
У місті не тече вода по трубах,
Не мився ти вже десять діб
І не тріщать дрова в холодних трубах."

Та мимо цих жахів війни - українське культурне життя розвивалося й поширювалося.

Ставлення гітлерівців до церковного життя в часі окупації характеризують два моменти:

Перший це: вороже відношення до Української Католицької Церкви.

Другий це: відновлення Української Православної Церкви, яка мала бути безпосередньо залежна від гітлерівської влади. Значить-ся, намагання підпорядкувати собі Православну Церкву.

Відносно першого моменту - то великий авторитет Митрополита

Шептицького обороняв церкву перед строгим німецьким виступом. Вправді німці дозволили на відкриття духовних семінарій та на навчання релігії в школах, але не дозволили повернути церкві тої земельної власності, по якій апаціоналізувати болельщики. Німці вимагали, щоб Митрополит своїм посланням заохочував населення на виїзд до примусових робіт у Німеччині. Митрополит відмовився. Німці змушували українську допоміжну поліцію брати участь у вилученні людей на роботи, або були при егзекуціях жидів. В цій справі Митрополит Шептицький написав протест до Гімлера, шефа Гестапо, а рівночасно у Пастирськім Посланні перестеріг молодь перед тими справами і загрозив, що непослушних відлучить від церкви. Це викликало велике вражіння і німці навіть видали приказ арештувати Митрополита, але львівське гестапо з огляду на хворого Митрополита, відповіло, що наразі наказ цей є не до виконання. Відважна постава Митрополита в обороні української церкви та народу і його громадської моралі була прикладом для духовенства і вірних. Належить при тім підкреслити, що Митрополит від 1940р. зарядив т. зв. архієпархіяльні собори яких відбулось п'ять.

Цікаво згадати, що з хвилиною повстання військової формації "ДИВІЗІЇ ГАЛИЧИНА", старанням Митрополита Андрія, 1943р. було дозволено мати військових духовників при Дивізії. Це був великий уступок, бо нацисти виключали релігію від життя та ворожо до неї відносилися. В 1943р. Єпископат Української Католицької Церкви проголосив Послання до духовенства та вірних в справі релігійно-морального оздоровлення української молоді. Викликане воно було братовбивчою боротьбою на землях України і Польщі.

Православна Автокефальна Церква в Польщі підчас німецької окупації почала зватись Українською Автокефальною Церквою у Генеральній Губернії. В 1940р. було висвячено проф. Івана Огієнка-Іляріо-

на на Архiepісkопа Холмського і Підляського, як рівнож було вис-
вячено в 1941р. Петра Бидибиду-Руденка, що прибрав ім'я Паладій,
на Архiepісkопа Краківського і Лемківського. Канонічну юрис-
дикцію над цілою УАПЦ мав Митрополит Діонісій, колишній голова
Православної Церкви в Польщі. З хвилиною німецької окупації
східно українських земель - виринула думка відновити там Українсь-
ку Православну Церкву. Тому було навіязано контакт з Митрополи-
том Діонісієм, з наміром створити ієрархію на землях України,
окупованих німцями. Однак волинський архієпископ Олексій в 1941р.
скликав у Почаївській Лаврі потайний Собор з участю трьох інших
єпископів і там вирішено, що Православна Церква на Україні має
автономію, але уважається в канонічній залежності від російської
церкви, а права митрополита мав би сповняти архієпископ Олексій.
Це рішення довело до першого розколу в Українській Православній
Церкві. В грудні 1941р. відбувся другий Собор, скликаний
Єпископом Олексієм, на якому рішено признати Архiepісkопа Іля-
ріона Опієнка архієпископом Київським. Сам Архiepісkоп Олексій
став Екзархом всієї України. Проти цього рішення заперотестував
Митрополит Діонісій і в грудні 1941р. призначив Архiepісkопа
Луцького Полікарпа тимчасовим адміністратором Української Право-
славної Автокифальної Церкви, на окупованих німцями землях
України. Німецькій владі був на руку розкол Православної Церкви,
і вона офіційно признала дві Православні Церкви на Україні.
Починається боротьба між церковними організаціями, що використо-
вують і москалі і німці. Німецька влада що раз більше втручува-
лась у цю релігійну боротьбу, а врешті починає забороняти від-
правляти Богослуження в будні, а в свята лише до 8 години ранку,
а в школах було заборонено вчити релігію.

В серпні 1941р. Галичину прилучено до так званої Генеральної

Губернії, а Буковину і Базарабію віддано Румунії. Зі Східно-Українських Земель створено т. зв. "Райхскомісаріят України". Центром культурного життя на Західно-українських Землях став Львів, на Східно-українських - Київ. У Львові діяв Український Краєвий Комітет під проводом Костя Пачківського, при якому скупчувалося ціле культурно-громадське життя.

Цілком інакше розвивалося життя на Східно-Українських Землях, де німці примінювали жорстокий терор та вивіз людей на примусові роботи до Німеччини. Та не зважаючи на терор, Київ вів перід в культурно-громадській праці. Помітно зростає в тому часі національна свідомість, про що свідчить преса. Люди явно заявляють, що вони українці а не росіяни як це траплялось передше, за большевиків.

Щоб рятувати людей економічно, а зокрема в ділянці прохарчування зорганізовано Всеукраїнську Кооперативну Спілку, яка організаційною сіткою вкриває українські землі. Українська Кооперативна Спілка видає бюлетень та газети, основує музей історії кооперативного розвитку, та своїми фінансовими засобами посилює розвій культурного життя.

Зокрема належить згадати, що тодішнє українське жіноцтво організує Український Червоний Хрест та несе харитативну поміч населенню.

В тому часі на Україні в кожному більшому місті приступлено до відновлення закритої або до організації нової преси. Виходять: "Сурма" у Львові, "Українське Слово" в Києві під редакцією Івана Рогача, "Українські Вісті" у Львові під редакцією Богдановича.

Спілка Українських Письменників очолена Оленою Телігою, видає "Літаври". Єдиний літературно-мистецький журнал "Наші Дні", під редакцією Марії Струтинської виходить у Львові. Крім того

Губернії, а Буковину і Бессарабію віддано Румунії. Зі Східно-Українських Земель створено т. зв. "Райхскомісаріят України". Центром культурного життя на Західно-українських Землях став Львів, на Східно-українських - Київ. У Львові діяв Український Краєвий Комітет під проводом Костя Пачківського, при якому згуртувалося ціле культурно-громадське життя.

Цілком інакше розвивалося життя на Східно-Українських Землях, де німці примінювали жорстокий терор та вивіз людей на примусові роботи до Німеччини. Та не зважаючи на терор, Київ вів період в культурно-громадській праці. Помітно зростає в тому часі національна свідомість, про що свідчить преса. Люди явно заявляють, що вони українці а не росіяни як це траплялось передше, за большевиків.

Щоб рятувати людей економічно, а зокрема в ділянці прохарчування зорганізовано Всеукраїнську Кооперативну Спілку, яка організаційною сіткою вкриває українські землі. Українська Кооперативна Спілка видає бюлетень та газети, основує музеї історії кооперативного розвитку, та своїми фінансовими засобами посилює розвій культурного життя.

Зокрема належить згадати, що тодішнє українське жіноцтво організує Український Червоний Хрест та несе харитативну поміч населенню.

В тому часі на Україні в кожному більшому місті приступлено до відновлення закритої або до організації нової преси. Виходять: "Сурма" у Львові, "Українське Слово" в Києві під редакцією Івана Рогача, "Українські Вісті" у Львові під редакцією Богдановича.

Спілка Українських Письменників очолена Оленою Телігою, видає "Літаври". Єдиний літературно-мистецький журнал "Наші Дні", під редакцією Марії Струтинської виходить у Львові. Крім того

появляється журнал "Вечірня Година", дитячий-"Юні Дні" під редакцією Гошовського, молодечий "Дорога" під редакцією Юрія Старосольського. Короткий час у Львові виходив щоденник "Львівські Вісті" та "Студентський Прапор" під редакцією Богдана Лончини, а Харкові "Нова Україна" під редакцією Цариника. Всіх часописів появилось: 5 щоденників, 18 газет 3 рази в тижні, 25 газет 2рази в тижні, 9 тижневиків, 58 періодиків, - що разом давало цифру 115 видань.

Треба зауважити при цьому що був великий брак паперу, який німці видавали в обмеженій кількості. Тому газети були змушені зменшувати розмір та число тиражу. Однак преса була сильно обмежена німецькою цензурою. Вона мала подавати, в першу чергу, новини німецького пресового бюро, поміщувати різні урядові накази і розпорядки та пропагандивні статті. Німці сильно обмежували свободу слова, а за статті зі самостійницькими проявами карали редакторів тюрмою, а то і розстрілами. Часами редактори, щоб перехитрити німців, писали статті перебільшуючи дещо, щоби люди розуміли це, як іронію.

Армстронг у свійому творі наводить такий факт: один журналіст описував насильно-вивожуваних людей до Німеччини в цей спосіб, що описував їхню подорож в люксових вагонах, де можна вигідно спати і дістати сите і добре прохарчування, прекрасні відносини в праці, тощо. Це все в таких суперлятивах, що коли люди порівнювали з цими тягаровими вагонами та жалюгідними відносинами в часі транспорту то розуміли, що автор знаменито іронізує з дійсности, яку створив окупант.

Також німецька цензура заборонила вживати в газетах слово Україна, для зазначення держави, чи окремішности народу. Німців наказано називати протекторами, спасителями та визволителями, а

не окупантами, чим в дійсності вони були.

Вже з початком 1942р. німці розстрілюють групу українських письменників, а між ними також Олену Теліну. Також розстріляно тоді І.Рогача, головного редактора українського щоденника "Українське Слово", що виходило в Києві, І.Іржавського, Д.Орлика і цілий ряд інших. Це стримало видавання часописів, бо кожний журналіст став ще більше обережний. Частина преси зведена німецькою цензурою до ролі чинника, що поширював німецьку пропаганду не сповняла свого призначення, ані не ширила культури в народі. Вона була лиш знаряддям німецького окупанта.

Шкільництво під німецькою окупацією було дуже обтяжене і ніяк не задовільняло потреб українського населення. Німці стояли на становищі, що українським дітям вистарчить закінчити лиш чотири класи народної школи. Толерували вони частинно фахові школи, натомість не сприяли середнім школам, ані вищим. Та все таке український нарід у ділянці шкільництва вложив дуже багато праці. Серед дуже несприятливих обставин, школи проводили свою працю, діяли в тому часі такі школи: народні, фахових шкіл 330, охоплювали 81,885 учнів в тому викладали 1,828 учителів. Учительські семінарії охоплювали 2,316 осіб. Це все готовило культурні українські кадри для праці серед українського народу. Великий брак і потреба фахівців в різних ділянках приневолювали організувати т. зв. Державні Фахові Курси. Це були властиво високі школи, бо німці на організацію університетів не давали згоди. У Львові ці курси мали такі факультети: медичний, ветеринарний, фармацевтичний технічно-агрономічний та лісовий. Студіювали там 1,776 студентів українців, і сіля 600 поляків. Викладали професори українці, поляки та німці. Около 600 українських студентів студіювали на університетах в Німеччині і Чехії. На Східно-Українсь-

ких Землях Високі Школи були в Києві, Херсоні, Житомирі, Харкові і Одесі. В Києві в Медичному Інституті навчалось 2,000 студентів, а в Херсоні - 541.

Український Національний Комітет у Дніпропетровську велику увагу присвячував розбудові шкільництва. У Кракові було зорганізовано Вчительське Об'єднання Праці, яке просектувало допомогу учителям і працювало над доповненням їхніх кваліфікацій. Його комісії виготовляли програми, підручники і матеріали для педагогічного журналу "Українська Школа". Шкільні підручники видавало Українське Видавництво.

В 1941р. повстає в Німеччині НОУС - Націоналістична Організація Українського Студентства, яка видає свій "Бюлетень". В 1942р. у Львові при УЦК організується ОПУС - Об'єднання Праці Українських Студентів під проводом Богдана Лончини. ОПУС видає місячник "Студентський Прапор" /1943-44 рік/ та бюлетень "Вістник ОПУС-у". Також організується КодУС - Комісія Допомоги Українському Студентству.

З наукових інституцій продовжувало свою працю лише НТШ у Львові, однак не легально, бо німці не дозволяли відновляти діяльності цього Товариства. Певного роду науковим центром була Спілка Науковців при УЦК та Українське Видавництво. Було видано кілька наукових творів, як "Княжий Галич" Ярослава Пастернаки та "Географія України" Володимира Кубійовича. Більшість науковців перебувала у Львові, який став тоді українським науковим центром.

В часі відступу большевики повивозили багато наших науковців з Києва до Уфи. Підчас німецької окупації на Центральних і Східно-Українських Землях всі наукові установи, як Академія Наук та велика більшість високих шкіл не діяли і були під безпосеред-

ньою управою окупанта. Деякі вчені загинули, а інші жили у великих злиднях.

В 1942р. німці заборонили "Просвітам" продовжувати працю. Однак даліше ведеться інтензивна праця "Просвіти" та подібних товариств. Найбільші успіхи має "Просвіта" у Харкові. Еріх Кох німецький кат України у своїх листах зауважує що праця "Просвіти" діє для добра українського народу та проти політики окупанта.

В 1941р. большевики вивезли з України частину музейних колекцій. Деякі музеї знищили бомбами, як Чернігівський, Дніпропетровський та Полтавський. Деякі музеї і даліше займалися збиранням музейних матеріалів та відновили свою діяльність. В 1942р. зорганізовано в Києві окремий Музей-Архів до зібрано документи з часів большевицької окупації та за часів 41743 років.

У Львові німці зорганізували "Штатсбібліотек Лемберг", що складалася з бібліотеки НТШ та Народного Дому. В 1944р. вивезено зі Львова 14 скринь і рукописів до Ротенбор-Шлезія. Доля тих вартостей нам не відома. Так розграбили окупанти музейні пам'ятки українського народу.

В жогтні 1941р. зорганізовано в Києві два театри, а саме театр ім. Садовського під керівництвом М.Тинського та театр ім. Затурковича-Карпінської під керівництвом Ю.Григоренка. Також почала працю Київська Опера, яку німці в 1942р. перебрали під свій заряд. Та й театр не зазнав кращої долі. Ледви поставлено п'єсу С.Черкасенка - "Про що тирса шелестіла" - а дальша діяльність була припинена німцями. Київська Опера ставила національні та чужі опери/Тарас Бульба, Наталка Полтавка, Мадам Батерфлей та інші/. В Житомирі і Чернигові діяли аматорські гуртки що ставили короткі п'єси, національні духом, написані в тих часах. Німці скоро на це реагували і авторів було арештовано

й розстріляно за національну активність, як наприклад Константина Гупала за написання п'єси "Тріумф прокурора Дальського". В 1943р. почало в Києві працю "Гроно" - студія молоді під проводом Затворницького, Коваленка та Гевуцького. Вона влаштувала вечір старовинної української комедії та ставила п'єси. Ця діяльність була коротка, бо в липні того року студію вислав окупант до Німеччини. В Західній Україні театральним центром став Львів, де активну працю провадив Володимир Блавацький та Йосип Гірняк з театру Курбаса "Березіль". В 1943р. переїздить до Львова багато театральних сил з Центральних Земель України. Театр ставить тоді перший раз п'єсу Шекспіра "Гамлет". Німці толерували працю театру, бо самі користали з вистав, лише забороняли ставити п'єси з національною тематикою.

Це лише загальний огляд життя в тих бурхливих роках. Та вдумуючись у велике відродження української культури по відході большевиків, пригадуються пророчі слова що їх сказав Гердер у 1769р. про весну слов'янських народів:

"Україна буде новою Грецією. Чудове небо цього народу, його музикальна натура, його урожайний край колись пробудиться, його кордони будуть простягатися ген аж по Чорне Море, а звідси на цілий світ".

Софія Ліда СКОЧИЛАС

В і р а С У Ш К О
/УСТ-Балтімор/

Українські Національні Ради

Найбільшим виявом державницьких прагнень українського народу - було творення в різних періодах наших Визвольних Змагань цього століття - Українських Національних Рад. Коли воєнні події не дозволяли на творення нормальним шляхом українського парламенту, тоді творено революційним шляхом українські парламенти на різних землях України. Таким шляхом була створена Українська Центральна Рада в Києві в 1917р., Українська Національна Рада у Львові в 1918р. і Українська Народна Рада на Закарпатті в 1919р. В цих Радах був заступлений український народ почерез своїх найкращих представників. Вони вели, з поміж усіх інших українських інституцій і організацій, - найбільш відповідальну українську лінію, згідно з вимогами українських Визвольних Змагань.

В бурхливі роки другої світової війни було відновлено Українську Національну Раду у Львові і було створено Українську Національну Раду в Києві. Обидві ці Ради здобули великий авторитет в українському народі і вони стали організаторами і творцями українського життя в останніх місяцях 1941 і в перших - 1942р. Вони були найкращими оборонцями українського народу перед новими німецькими окупантами. В 1944р. всі три Ради - Київська, Львівська і Хустська Об'єднались у Всеукраїнську Національну Раду, яка мала завдання репрезентувати поневолену Батьківщину і говорити в її імені перед чужинецьким світом.

І. Українська Народна Рада Карпацької України.
Українська Народна Рада, зі своєю первісною назвою - "Руська

Центральна Народна Рада" повстала 8 травня 1919р. в Ужгороді на підставі злиття Народніх Рад Ужгороду, Хусту і Пряшева. До злиття цих Рад багато спричинивсь др.Григорій Жаткович, американський громадянин українського походження. З кінцем першої світової війни ця Рада являлась єдиною політичною організацією на Закарпатті. Першим її головою був др.Антін Бескид, а першим заступником - о.др.Августин Волошин і др.Михайло Бряцайко. В 1920р. "Руська Центральна Народна Рада" переживає поважну кризу через спроби опанування її українськими москвофілами. Вона тоді проголошує себе "Першою Центральною Руською Радою" і стоїть до кінця твердо на українських позиціях. В 1935р. після провалу різних українських і москвофільних партій на Закарпатті, політичні діячі обидвох напрямків об'єднались і рішили спільно домагатись автономії для Карпатської України. Було виготовлено спільний проект конституції автономної "Підкарпатської Руси" та підписано в імені "Центральної Руської Народної Ради". В міжчасі впливи русофілів в цій Раді почали більшати і тоді знову повернуто до І-ої Центральної Руської/української/ Народної Ради, яка почала сильно активізуватись в 1936р., створена революційним шляхом, вона бачучи безвихідність праці інших груп, почала повертатись до свого справжнього призначення бути дійсним представництвом волі карпато-українського народу. Тому повернено до першоджерела - ЦР/у/НР, яку ЧСР була ще у двадцятих роках визнала, як представника Карпатської України. Головою ЦР/у/НР від самого початку був о.др.Августин Волошин, який був незаперечним авторитетом для всіх українців на Закарпатті. У провід Ради входили також: Юліян Ребай, проф.Августин Штефан, Михайло і Крій Бряцайки, Стефан Ключурак, Іван Рогач, Стефан Росоха. Від травня 1938р. Рада виразно задекларувала свою позицію, як єдиного репрезентанта волі населення. у Раді практично зійш-

лись всі українські конструктивно-творчі сили, які в той час були вже цілковито під впливом українського організованого націоналізму. В роках державного відродження Карпатської України ця Рада відіграла рішальну роль, перейшовши до властивої собі назви - Українська Народна Рада Карпатської України. Їй завдячується спочатку виборення автономії, а згодом організацію державного життя і проголошення самостійності. В 1939р. УНР покликала до життя Українське Національне Об'єднання, яке стало до виборів, а УНР зберігала і далі за собою вищий авторитет. Голова УНР-ади о.др.А.Волошин волів зберігати її, як найбільш авторитетний революційний твір, чим виставляти її під удари часто несвідомого виборця. Після програних Змагань Карпатської України, в перших днях еміграції Уряду Карпатської України до Югославії, Президент о.др.Августин Волошин передає «найширші повноважності проф.А.Штефанові і залишив писемний заповіт, в якому на випадок його смерті всі функції, які виконував Президент, передавав проф.Штефанові.

2. Українська Національна Рада у Львові

З приходом німців в Західну Україну була витворилась в українському політичному житті така ситуація, що було конечно потрібне створення якогось вищого, загальноукраїнського органу, який був би речником і втіленням українських політичних аспірацій. В цьому часі, себто в перших днях липня 1947р. у Львові була створена т.зв. Рада Сеніорів, яка складалась з 13 осіб і мала завдання довести до політичного об'єднання в українському житті. Головою Ради був обраний бувший визначний діяч ЗУНР - др. Кость Ловицький і вона працювала під протекторатом Митрополита Андрія Шептицького. Але ця Рада не могла ще виконувати тих функцій і завдань, які були на часі і потрібні для дальших українських визвольних змагань.

Тому представник ОУН полк.А.Мельника, член Української Народної Ради Карпатської України, Іван Рогач, в своїх розмовах з Митрополитом А.Шептицьким, др.К.Левицьким і іншими визначними діячами, висунув пропозицію покликати до життя Українську Національну Раду, яка булаб своєрідним українським революційним передпарламентом.

В другій половині липня 1941р. Раду Сеніорів було перетворено а Українську Національну Раду. На чолі УНР-ади став бувший прем'єрміністер Західно-українського Уряду з 1918р. др.Кость Левицький, заступниками - проф.Юліян Дзерович і проф.др. Лука Турчин. Секретаром був назначений проф.Ярослав Біленький. Крім того до Ради входили такі визначні західноукраїнські діячі, як о.др. Гавриїл Костельник, др.Кость Паньківський, др.В.Кубійович, проф. Северин Левицький, др.Маріян Панчишин, др.В.Радзкевич, др.Василь Сімович, єпископ Йосиф Сліпий і інші. В зв'язку з розколом ОУН були припущення, що УНР-ада може стати місцем дальших конфліктів. Тому Рада рішила, що представники обидвох ОУН, можуть бути лише обсерваторами, а не погноправниками членами.

В перших днях після приходу німців до Львова, зразу після створення Ради Сеніорів і УНР, виринала в першому пляні справа об'єднання обидвох ОУН, справа якою надзвичайно болів Митрополит Андрій Шептицький. Вже на першому пленарному засіданні 7 липня 1941р. була ця справа обговорена, як одна з найважливіших. 26 липня з рамені УНР була покликана тричленна комісія, в склад якої входили єпископ Йосиф Сліпий, проф.Я.Біленький і др. Юрій Федусевич, і яка мала завдання поробити перші кроки в справі об'єднання. 21 липня в присутності представників від обидвох ОУН, була прийнята спеціальна резолюція в якій закликалось обидві ОУН заперестати всі спори і спільно працювати для спільної мети.

Ця резолюція була прийнята всіма членами Ради аклямаціями. 27 липня 1941р. ОУН С.Бандери відкликала своїх представників з УНР-адим даліше посилювано розкол в українському політичному житті. А даліше прийшли трагічні події в Житомирі, які цілковито поглибили розколину в націоналістичному русі і довели до неможливости не тільки об'єднання, але й будьякої співпраці.

26 серпня УНР ясно декларує перед українським громадянством своє становище і компетенції:

"1. Українська Національна Рада являється представником національних ідеалів,- говориться в резолюціях,- до часу поки не буде створена українська самостійна, соборна держава.

2. Національна Рада творить єдине політичне представництво українського народу Західної України і перебирає на себе завдання і відповідальність за постановку праці в культурному, соціальному і господарському питанні західно-українських земель. Всі інші українські організації і інституції є зобов'язані узгоджувати свою працю з напрямками Національної Ради..."

22 липня, 1941р. після насильного прилучення Західної України до Генерального Губернаторства, Українська Національна Рада висилає гострий протест до Альфреда Розенберга і фон Рібентропа. Але ці заходи, як і заходи інших українських організацій не дають жодних результатів. Німці ясно декларують цілим рядом своїх протиукраїнських актів, своє справжнє обличчя. УНР стає нелегальна інституція і її діяльність все більше обмежується німецькою владою.

30 липня, після приїзду до Львова генералгубернатора Ганса

франка, УНР звертається з рішучою вимогою відновлення української суверенності і об'єднання всіх українських земель в одну державу.

З кожним днем положення УНР ускладнюється, до чого ще долучується смерть др. Костя Левицького 13 листопада 1941р., все більші труднощі з німецькими властями та деяка конкуренція з Українським Центральним Комітетом на чолі з проф. В. Кубійовичем в Кракові, який був визнаний німцями, як українська центральна допомогова установа. Після смерті голови др. К. Левицького, цей пост займає його перший заступник др. Юліян Дзерович, а президентом стає Митрополит Андрій Шептицький. На спільному засіданні УНР і УЦК, яке відбулося 11 лютого 1942р. у Львові, ще раз було ясно з'ясовано завдання і компетенції УНР, як найвищого українського політичного тіла Західної України на чолі з Митрополитом А. Шептицьким.

23 лютого 1942р. були рішальні дні для Львівської УНР. Представник СД заявив др. К. Панківському, голові Кравого Комітету Галичини і представникові Митрополита Шептицького Єпископові Йосифові Сліпому, що з цим днем Національна Рада стає заборонена німецькою владою. Як претекст подано спільний меморандум до Гітлера, в якому гостро осуджувалось німецьку політику в Україні і який підписали від Київської Національної Ради - проф. Микола Величківський, від Львівської - Митрополит Шептицький, президент Левицький, Андрій Мельник від УОН і генерал М. Омелянович-Павленко. 28 лютого було запропоновано німецькою стороною щоби УНР-аду перемінено в дорадче тіло УЦК, але УНР цю пропозицію відкинула. На останньому засіданні УНР 17 березня 1942р. рішено Раду не розв'язувати, але припинити її діяльність до часу поки вона знову зможе виконувати свою працю.

Після цього члени УНР-ади і надалі зустрічались, переважно

у резиденції Митрополита Шептицького і забирали голос у важливих подіях українського політичного і революційного життя.

3. Київська Українська Національна Рада.

З вибухом другої світової війни українське населення Наддніпрянщини, маючи зму пам'ять про німців ще з 1918р., надіялось на прихід якогось українського уряду з еміграції. Після приходу німців населення масово горнулось до відбудови українського життя. Не зважаючи на винищувальну політику большевиків, залишилось доволі людей до обсади адміністрації, шкільництва, культурного життя. Відчувалось також потребу створення центрального органу, який був би речником волі широких мас населення Центрально-Східних Земель України. І тут з ініціативою вийшла ОУН полк.А.Мельника і зокрема відповідальний за цю ділянку сл.п. Олег Ольжич-Кандиба, який був властивим ініціатором, творцем і душею Київської Української Національної Ради. Опинившись в Києві, перед Центральним Керівництвом ОУН виринуло питання створення в Києві такої централі, яка б унапрямувала й кермувала і координувала цілість діяльності тих всіх ділянок і галузей, які були необхідні в національному і державному відродженні України. Для цієї цілі покликано до життя Українську Національну Раду 5 жовтня 1941р., в присутності представників земель цілої соборної України - Києва, Дніпропетровська, Житомира, Полтави, Кременчука, Чернігова, Львова, Буковини, Кубані, Карпатської України, Миколаїва, Вінниці, Уманя, Кам"янець-Подільського. На основуючих зборах обрано ректора Політехнічного Інституту, бувшого старшину Армії УНР, проф. Миколу Величківського. Першим секретарем обрано проф. Івана Дубину, а другим Осипа Бойдуника. В склад УНР-ади входили найвизначніші діячі цілої соборної України, серед них слід згадати таких осіб: Олег Ольжич, Олена Теліга, Іван Рогач, проф.Ф.Че-

редниченко, проф.Корсунський, інж.Кость Туркало, Скалибег, Архiepіскоп Ігор, Антін Барановський, проф.Чудинов, ген.М.Капустянський, О.Олесь, проф.Мацієвич, проф.О.Оглобин, дир.Перевертун, проф.Багазій, проф.Борковський. В загальному УНР-ада начислювала понад сто членів, багато з них було розстріляних німцями, багато залишилось в підбольшевицькій дійсності. Українська Національна Рада зразу, без жодних гучних декларацій, намагалася поставити німецьких окупантів перед доконаним фактом широкої розбудови національно-державницького життя і тим примусити їх визнати Українську Державу. З цією метою було широко розгорнено діяльність в площині адміністративній - організування міських управ, військових - заснування українських військових клубів ім.П.Полуботка, військове виховання молоді через оснoвування Пласту і "Січей", господарській - розгорнення широкої мережі споживчої і кредитової кооперації, культурного життя - заходи за відновлення Всеукраїнської Академії Наук, відкриття Київського Університету, цілого ряду Високих Шкіл, багато середніх і початкових, розбудова преси, суспільної опіки - "Український Червоний Хрест" в Києві і Дніпропетровську, наладження професійно-станового життя - спілка Інженерів, Гірників, церкви - заснування Української Церковної Ради, і так далше.

В першій декларації УНР, якої автором був Олег Ольжич-Кандиба, було сказано, що - нав'язуючи до традицій визвольних змагань і державного будівництва під проводом сл.п.Симона Васильовича Петлюри, покликано до життя Українську Національну Раду в Києві, для порядкування життям українського народу.

Праця УНР-ади була поділена між численними ресортами, за всіма ділянками суспільного життя. На чолі кожного ресорту стояла відповідна фахова людина - член Президії, або УНР. Цілістю

ресортів кермував другий секретар інж.Осип Бойдуник. В розпорядження УНР-ади віддав себе цілий "Буковинський Курінь" і окремі боєві відділи ОУН. Всі збройні формації УНР-ади підлягали ген. Миколі Капустянському.

Зразу після створення УНР-ади було нотифіковано всі області України, які вже в дуже короткому часі визнали УНР-аду, як свій найвищий державний чинник - український революційний передпарламент і свій державний уряд.

Робота УНР-ади ведена з великим успіхом і революційним розмахом, в перший момент заскочила німців несподіванкою, спричинилась до їх розгублености в поставі до українства. В другій половині листопада 1942р. відбулась спільна конференція представників УНР-ади і німецьких властей, в якій взяли участь, від УНР-ади - проф.М.Величківський і Осип Бойдуник, а від німців - гебітскомісар др.Акман поставив вимогу, щоби УНР співпрацювала з німцями, але щоб відмовилась від традицій і імени Симона Петлюри, яке користувалось на Наддніпрянщині незвичайною популярністю. Представники УНР в різкий спосіб відкинули цю вимогу, як образливу для українців, в наслідок чого 17 листопада 1941р. прийшла офіційна заборона дальшої діяльності Національної Ради. Але президія УНР-ади не прийняла до відома цієї заборони і рішила піти в підпілля. В наслідок цього вже з кінцем 1941р. приходять посилені репресії супроти членів УНР-ади, і з кінцем 1941 і з початком 1942р. були заарештовані і розстріляні такі члени УНР-ади: посадник Полтави - Борковський, посадник Києва - проф.Багазій, Голова спілки Українських Письменників - Олена Теліга, представник Житомира Антін Барановський, представник Києва проф.Ф.Чередниченко і багато інших.

В січні 1942р. представники УНР-ади вислали два гострі про-

тести до німецьких властей, гостро осуджуючи німецьку колоніальну політику, а проф.М.Величківський підписав разом з іншими українськими представниками спеціальний меморандум до Гілера, за що був заарештований 6 лютого 1942р., а згодом звільнений, але залишений під постійним поліцейним доглядом.

Не зважаючи на сильні німецькі переслідування і терор, Київська УНР не переривала своєї діяльності, вона діяла в підпіллі і залишилась для всього населення Наддніпрянщини символом Українських Визвольних Змагань.

4. Всеукраїнська Національна Рада

Зближався 1944р. і зближалась нова дійсність. Приготовляючись до переходу в умови дуже тяжкого підпілля і виходу на захід, на еміграцію, ОУН вийшла з ініціативою скристалізування політичного боку справи. В цьому напрямку ОУН переводить ряд розмов з представниками ОУНСД С.Бандери, але вони, на жаль, у висліді не дають сконсолідовання діючих українських політично-революційних сил. Розглядаючи стан, який був заіснував на українських землях і в укладі світових сил, виявилось, що для успішного ведення й продовжування визвольних змагань - потрібна консолідація всіх сил на всіх землях соборної України. Коли не вдалось такої консолідації досягнути, тоді заходами Проводу Українських Націоналістів доведено 22 квітня 1944р. до злиття Української Національної Ради Києва, Української Національної Ради Львова і Української Народної Ради Карпатської України. В "Деклярації" об'єднаної Української Національної Ради читаємо:

- "1. Волею Українського Народу відновилася по першій світовій війні Суверенна Українська Держава.
2. У висліді агресивних війн сусідів Українська Держава була насильно окупована і поділена між чо-

- тирма державами: Советською Росією, Польщею, Румунією, та Чехословаччиною.
3. На протязі 20-ох років Український Нарід під усіма займанщинами провадив безпереривну визвольну боротьбу.
 4. В місяці березні 1939р., по западі Чехословацької республіки, волю українського населення Карпатської України повстала Самостійна Карпато-Українська Держава, яка по кривавих боях була окупована Мадярщиною.
 5. В місяці вересні 1939р., з розвалом Польщі, українську Галичину, Західну Волинь і Полісся окупувала Радянська Росія, а Західні Окраїни/Лемківщину, Посання, Холмщину і Підляшшя/ Німеччина.
 6. В червні 1940р. українські землі, окуповані Румунією, перейшли під окупацію Сов. Росії.
 7. Під усіма цими окупаціями Український Нарід не припиняв своєї визвольної боротьби, провадячи її на всіх ділянках національного життя. Такий стан тривав до вибуху німецько-російської війни.
 8. З залишенням Києва і Правобережної України більшовикам, 5 жовтня 1941р. в Києві українською суспільністю була покликана до життя й діяла Українська Національна Рада, до якої увійшли представники всіх земель Соборної України та всіх верств українського населення.
 9. Наслідком постави німецької влади Українська Національна Рада не змогла розвивати своєї діяльності

10. В сучасному вирішному етапі другої світової війни, коли українська територія у своїй переважній частині зайнята Сов.Росією, а в менших - Німеччиною, Румунією й Мадярщиною, ми, Українська Національна Рада, що репрезентуємо волю і єдність Українського Народу, іменем всього його заявляємо, що визвольна його боротьба триватиме далі, аж до повного здійснення засади самовизначення Української Нації через побудову Суверенної Соборної Української Держави.

Львів, 22 квітня 1944р.

Професор Микола Величківський
Голова Української Національної Ради

Митрополит Андрій /Шептицький/
I. Заступник Голови Української Національної Ради

Професор Августин Штефан
II. Заступник Голови Української Національної Ради

Інженер Іван Дубина
I. Секретар Української Національної Ради".

В першій точці "Протоколу" засідання ВУНР, говоритья:

"Українська Національна Рада, як єдиний повномасний представник всього українського народу на терені соборної України, покликана заступати й вести національно-державну справу Українського Народу в усіх ділянках його життя".

Українські Національні Ради Києва, Львова і Хусту та їхнє завершення у ВУНР є одною з найсвітліших сторінок історії наших Визвольних Змагань бурхливих років останньої світової війни. За правоту праці цих Рад говорять самі прізвища осіб, які очолювали їх. В найсприятливіших умовах - черговий раз український

народ виявив своє бажання почерез свою організовану форму, жити вільним життям та черговий раз робити спроби відновлення української державності не деклараціями, а творчою працею та мужньою поставою супроти окупантів.

Віра СУШКО

---000---

Перші Студійні Дні в Балтімор /ЗДА/

Комунікат

5 - 6 жовтня 1957р. відбулись в Балтімор /ЗДА/ Перші Студійні Дні на загальну тему: "Україна в другій світовій війні". В Студійних Днях взяли участь: б. Президент ЦЕСУС-у Павло Дорожинський, Президент СУСТА - Зенон Кравець, представник УССК-у - Леа Винницький, Президент Фонду Катедри Українознавства - Степан Хемич та 66 зареєстрованих студентів, членів Українських Студентських Громад з Балтімору, Вашингтону, Філадельфії, Нью Йорку, Трентона, Ньюарку, Ен Арбор, Дітройту, представники українських Церков і організацій Балтімору та численне громадянство.

До Почесної Президії Студійних Днів було покликано: Павла Дорожинського, З. Кравця, Л. Винницького, О. Біланюка, О. Хемича, А. Шутку, Я. Шав"яка, К. Савчука, Д. Січа.

Студійні Дні підготував Підготовчий Комітет, покликаний з рамені Українських Студентських Громад Балтімору, Вашингтону і Філадельфії в порозумінні з Управою СУСТА, в склад якого входили: голова - О. Зінкевич, члени - В. Прибила, Л. Кульчицька, М. Комановський, О. Пісецька, В. Сушко та голова Підкомітетів - Л. Чумак /студійний/, Д. Барис /господарський/, Ю. Котик /забальовий/.

В часі Студійних Днів було виголошено десять доповідей:

Ліда КУЛЬЧИЦЬКА: "Україна під німецькою окупацією".

Михайло КОМАНОВСЬКИЙ: "Німецька політика супроти України".

Оксана ПІСЕЦЬКА: "Генеза українського повстанчого руху".

Ігор ПРИБИЛА: "Українське Повстанче Армія" /по англійськи/.

Константин САВЧУК: "Українське підпілля".

Ліда ЧУМАК: "Українські жертви в часі другої світової війни".

Петро ПОТІЧНИЙ: "Українські військові формації".

Віра СУШКО: "Українські Національні Ради".

Осип ЗІНКЕВИЧ: "Українське студентство".

Ліда СКочиляк: "Українське культурне і суспільно-громадське життя".

В неділю 6 жовтня після Богослужень в УАПЦ і УГКЦ в наміренні українського студентства в Україні і на чужині, відбулась Студентська Інформаційна Конференція, в якій взяли участь: П. Дорожинський /б. Президент ЦЕСУС-у/, З. Кравець /Президент СУСТА/, Л. Винницький /Представник СУСК-у/, О. Хемич, Президент Фонду Катедри Українознавства, Голова УСК при Колумбійському Університеті, М. Комановський /Голова УСГ-Філадельфія/, К. Савчук /Голова УСГ-Нью Йорк/, О. Пісецька /Голова УСГ-Балтімор/, І. Вітковицький /Представник УСГ-Вашингтон/, відомі студентські діячі Олександра Біланюк /Ен Арбор/ Автін Шутка /Філадельфія/ та окремі студенти з Українських Студентських Громад Балтімору, Філадельфії, Вашингтону, Дітройту, Нью Йорку, Ньюарку. Конференцією вели Осип Зінкевич /Предсідник/ і Марта Пісецька /секретар/ і на ній було обговорено питання: видання Збірника доповідей, видання Збірника проблем студентства в підсоветській Україні, знехтування і заперечення академічних способів в підсоветській Україні, створення Катедри Українознавства в ЗДА та різні біжучі студентські справи.

Студійні Дні започатковано Молитвою, яку провів парох УГКЦ о. П. Мелничук і закінчено молитвою, яку провів парох УАПЦ о. Ілінський та підспіванням Національного Гімну.

В програмі Студійних Днів виступили з окремим словом, зясовуючи біжучі студентські проблеми - б. Президент ЦЕСУС-у П. Дорожинський, Президент СУСТА З. Кравець та Президент ФКУ О. Хемич.

Студійні Дні і Студентська Інформаційна Конференція проходили на високому академічному рівні та в дружній і конструктивно-творчій атмосфері.

Президія Перших Студійних Днів в Балтімор :

Осип ЗІНКЕВИЧ /УСТ-Балтімор/ — Голова, Ліда КУЛЬЧИЦЬКА /УСТ-Вашингтон,
Михайло КОМАНОВСЬКИЙ /Голова УСТ-Філадельфія/, Оксана ПІСЕЦЬКА /Голо-
ва УСТ-Балтімор/ .. Заступники Голови, Христина СОВГАН, Марта ПІСЕЦЬКА
/УСТ-Балтімор/ — Секретарі.

-----000-----

Доповіді Ліди Кульчицької, Ігоря Прибллі і Михайла Комановсько-
го не були надіслані до опублікування.

-----000-----

Цей Збірник появивсь завдяки безкорисній праці членів УСТ-Балтімор:
Марійки Бендюк, Оксани Пісецької, Наді Бендюк, Марти Пісецької, Христи-
ни Совган, Марійки Притули, Юрка Котика, Тараса Хархаліса, Оresta Гана-
са, Ярослава Сушка, Михайла Пилипчука, Осипа Зінкевича.

П о м і ч е н і д р у к а р с ь к і п о м и л к и :

Сторінка:	Рядок згори:	Написано:	Має бути:
8	41	Націобалістів	Націоналістів
10	27	Цілий рядок невиразний	Недовго. Німеччина, під у дарами Західних Аліанті знає поразку і про-
14	21	стор.	стор. 444.
15	4	щодо	щодо
17	45	Київської	Київського
20	7	Західній Україні	Західній Європі
21	6	побережжя	побережжя
21	45	Париж-Ліон	Париж-Ліон
22	38	УГ	УГВР
22	45	с	ок-
26	19	/13/	/14/
26	27	/14/	/13/
26	33	включено	включно
26	42	але хоч частинно	але частинно
26	45	195	1952р.
27	12	ч.	ч.1
32	28	чужі	чужі
34	35	наастановлене	настановлене
35	29	Цу	Ці
39	8	1942р.	1941р.
41	8	4	48/.
46	46	стор.	стор. 5.
49	16	1941-1945	1941-1943
54	8	е	е
54	10	3 окрема	Зокрема
55	8	екзекуціях	екзекуціях
55	23	Єпископат	Єпископат
57	26	Богдановича	О.Боднаровича
59	15	таке	такі
60	19	не легально	незаконно
61	12	до	де
61	13	41-43	41-43
61	16	сховані	сховані документів і
62	13	Гелладію	Гелладію
65	22	1947р.	1941р.
66	5	була б	була б
66	8	а	в
67	3	житті.	житті.
68	22	президент	президент К.
68	23	УОН	ОУН
69	24	зборах обрано	зборах президентом було обрано
71	1	секретар інж.	секретар УНР, інж.
71	15	др. Акман поставив	др. Акман, який поставив
73	6	по заході	по розпаді
74	30	найсприятливіших	найнесприятливіших

За всі ці помилки, як і за інші, можливо незапромічені, ми вибачає-
мось перед авторами і читачами.

